

Morceguello 'rata penada', aragonesisme del País Valencià?

JOSEP MARTINES PERES

Universitat d'Alacant. josep.martines@ua.es

 <https://orcid.org/0000-0002-0903-4456>

Resumen

Este artículo s'encuadra en una investigación mas cheneral sobre la historia d'o lexico catalán y, específicamente, sobre los efectos d'o contacto con atras luengas. Analisa l'orichen de *morceguello*, ~*illo*, denominación d'una part d'o valenciano pa lo 'moriciego'. Revisa críticamente las adscripciones de *morceguello*, ~*illo*, inicialmente, a lo romandalusí y, mas recientemente, a l'aragonés. Amuestra que lo tipo *morceguillo* ye antigo en castellano y presenta una gran extensión en as variedades orientales d'esta lengua (este de Castiella, buena parte de Castiella-La Mancha, orient d'Andalucía y Murcia), amaneix en parte d'as comarcas valencianas no catalanoparlants y no ye present en Aragón. Describe las denominaciones vivas en Aragón pa este animalón. Proposa que cal entender *morceguello*, ~*illo* como producto d'o contacto d'as comarcas interiores valencianas con o castellano oriental.

Remarca la necesidat d'afondar en o estudio d'os contactos con as luengas vecinas como l'alternativa a las incógnitas que plantea lo romandalusí. Pa fer-lo cal recorrer a los datos furnius per la documentación histórica y la dialectología y a l'aplicación d'as ferramientas d'análisi d'a lingüística diacronica.

Parolas clau: Historia d'o lexico, semantica diacronica, aragonés, contacto de luengas, mozarabe, romandalusí.

Resum

Aquest article s'insereix dins una recerca més general sobre la història del lèxic català i, específicament, sobre els efectes del contacte amb altres llengües. Analitza l'origen de *morceguello*, ~*illo*, denominació d'una part del valencià per a la 'rata penada'. Revisa críticament les adscripcions de *morceguello*, ~*illo*, inicialment, al romandalusí i, més recentment, a l'aragonès. Mostra que el tipus *morceguillo* és antic en castellà i presenta una gran extensió en les varietats orientals d'aquesta llengua (est de Castella, bona part de Castella-la Manxa, orient d'Andalusia i Múrcia), apareix en part de les comarques valencianes no catalanoparlants i no és present a Aragó. Descriu les denominacions vives a Aragó per a aquest animaló. Proposa que cal entendre *morceguello*, ~*illo* com a producte del contacte de les comarques interiors valencianes amb el castellà oriental.

Remarca la necessitat d'aprofundir sobre l'estudi dels contactes amb les llengües veïnes com a alternativa a les incògnites que planteja el romandalusí. Per fer-ho, cal recórrer a les dades fornides

per la documentació històrica i la dialectologia i a l'aplicació de les eines d'anàlisi de la lingüística diacrònica.

Mots clau: Història del lèxic, semàntica diacrònica, aragonès, contacte de llengües, mossàrab, roman-dalusí.

Abstract

This article is part of a more general research project on the history of the Catalan lexicon and, specifically, on the effects of contact with other languages. It analyses the origin of *morceguello*, *~illo*, a word used in part of the Valencian language for 'bat'. It critically reviews the ascriptions of *morceguello*, *~illo*, initially to *Romandalusí* and, more recently, to Aragonese. It shows that the *morceguillo* type is ancient in Castilian and is widespread in the eastern varieties of this language (eastern Castile, a good part of Castile-La Mancha, eastern Andalusia and Murcia); it appears in part of the non-Catalan-speaking areas of Valencia and is not present in Aragon. It describes the names that are still used in Aragon for this little animal. It proposes that *morceguello*, *~illo* should be understood as a result of the contact of the interior Valencian areas with eastern Castilian.

It stresses the need to study in depth the contacts with neighbouring languages as an alternative to the unknowns posed by *Romandalusí*. For this purpose, it is necessary to resort to the data provided by historical documentation and dialectology and to the application of the analytical tools of diachronic linguistics.

Keywords: History of the lexicon, diachronic semantics, Aragonese, language contact, Mozarabic, *Romandalusí*.

1. Introducció

Morceguello, *~illo*¹ és una denominació de la RATA PENADA viva en localitats valencianes catalano-parlants, sobretot de l'interior, des de la comarca de la Costera fins al Baix Vinalopó; en general, són

1. Per estalviar espai, farem servir *morceguillo* com a forma de referència d'aquesta denominació en castellà; i *morceguello*, *~illo* com a forma de referència quan parlarem de les variants del País Valencià. En els títols dels apartats, farem servir, respectivament *morceguillo* i *morceguello*.

Signes especials emprats en aquest article: escrivim en versaletes els conceptes (RATA PENADA); posem entre cometes simples les definicions ('x'); fem servir la cursiva dins els exemples per a remarcar els mots que ens ocupen en cada cas.

Agraesc l'ajuda dels col·legues Vicent Beltran, Antoni Ferrando, Caterina Martínez-Martínez i Carles Segura per a enllestir aquest article.

Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISICIVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: «Observatori multilingüe de la variació lingüística» (PROMETEO/2023/6); «El catalán antes y después de Pompeu Fabra (s. XVII-XXI). Impacto de la normalización sobre la evolución de la lengua catalana» (PID2021-128381NB-I00); el Grup de Recerca Group VIGROB- 125 de la UA; la xarxa de recerca en innovació en docència universitària «Lingüística de Corpus en entorns multilingües diacrònics. Aplicacions del Metacorpus CIMTAC» (Institut de Ciències de l'Educació de la UA, Ref. 4581-2018); i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA)].

llocs en contacte amb el castellà de Castella-la Manxa, amb comarques valencianes no catalanoparlants o amb el murcià. Havia estat explicada com a recialla del romandalusí i, més recentment, com a aragonesisme.

Ens proposem en aquest article fer llum sobre la història i l'extensió d'aquesta denominació. En § 2 parem atenció en l'adscripció inicial al romandalusí de *morceguello*, ~*illo* i en el canvi d'aquesta adscripció a favor de l'aragonès; en § 3 descrivim la presència dels derivats del llatí *MŪS CAECUS*, particularment del diminutiu que ens ocupa ací, en el castellà (§ 3.1), en el català (§ 3.2) i en l'aragonès (§ 3.3); finalment en § 3 analitzem les dades aplegades i en traiem conclusions.

Aquest estudi s'inclou dins una recerca més àmplia sobre la història del lèxic català i, particularment, sobre el paper que hi ha tingut el contacte de llengües. Aquesta recerca es fonamenta en el despullament informatitzat i també manual de documentació antiga i contemporània, i en l'aprofitament de la informació fornida pels estudis geolingüístics. L'anàlisi fonètica, morfològica i semàntica i el contrast de llengües són fonamentals en un projecte com aquest.

2. *Morceguello* 'rata penada': de mossarabisme a aragonesisme

Com hem avançat en la introducció (v. § 1), *morceguello*, ~*illo* havia estat considerat d'origen romandalusí. Vegem només alguna de les referències més rellevants i influents sobre aquesta adscripció. Sanchis Guarner en la ponència del VII Col·loqui Internacional de Lingüística Romànica de 1953 (Sanchis Guarner 1956a; reproduïda en 1961: 124) va presentar una llista de topònims del Baix Ebre, el País Valencià i Mallorca i de mots apel·latius tortosins i valencians que, segons explicava, «revelen que el mossàrab conservava la -o final en molts casos». Concretament esmentava els noms de lloc *Caro*, *Pando*, *Almos*, *Muro*, *Llombo*, *Campos*, *Pego* i *Montixelvo*; i els mots següents, dins els quals ja trobem *muceguello*: «*corbo*, *tormo*, *edro*, *cano*, *cello*, *fondo*, *fondello*, *parello*, *lligallo*, *muceguello*, *serrello*, *cuquello*, *tomello*, etc.». Aquesta llista reapareixerà amb variacions en obres diverses del filòleg valencià.

En la mateixa línia i en el mateix VII Col·loqui Internacional de 1953, Germà Colón (1955: 144) esmentava, com a «reliquias lexicales de los mozárabes [...], *bresquilla* 'durazno', *càrritx* 'carrizo', *colomello* 'colmillo', *cuquello* 'cucillo', *fardatxo* o *sarvatxo* 'lagarto', *muriguello* [sic] 'murciélagu', *tàpera* 'alcaparra', *tomello* 'tomillo', *xerna*, 'especie de pez'».

Sanchis Guarner consta com a col·laborador del *DCVB* des del volum III (1954). El volum VII d'aquest diccionari monumental, publicat entre 1955-1956, inclou els articles:

- a. *mosseguello* 'm. Muricec (Crevillent). Fon.: mose'xeʎo (Crevillent). Ètim.: del llatí *mūre caecu*, mat. sign., amb el sufix diminutiu -*ello*, usat probablement entre els mossàrabs'
- b. *mosseguillo* 'm. Muricec (Guardamar). V. *mosseguello*' (*DCVB*, s.v.)

És quasi coetani l'excel·lent estudi de Sanchis Guarner (1956b: 95-96) sobre «Los nombres del murciélago en el dominio catalán». Aquest article incloïa les variants *moceguello*, *~illo* i *mociguello*. Amb dades de l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, localitzava la primera, *moceguello*, a Llanera de Ranes i Moixent (la Costera) i Crevillent (el Baix Vinalopó); la documentava en el *DLlombart* (1887) (*moseguello* 'm.; pr. <provincia> Alic. <Alicante> Murciélago. Lo mismo que rata pená, da, y rat-penat'), i, amb una certa prudència, la considerava mossarabisme:

Parece un mozarabismo con la -o final conservada, derivado de *mūre* + *caecu* + el sufijo diminutivo -*ellu*, paralelo al murciano *morciguillo* (García Soriano, *Voc. murc.* 86); comp. los mozarabismos valencianos con el mismo sufijo: *cuquello*, *tomello*, *fondello*, *regomello*, *colomello*, *Campello*, etc. (Sanchis Guarner, 1956b: 95)

El mateix estudi (p. 96) situava la segona variant, *moceguillo*, a Guardamar (el Baix Vinalopó). En aquest cas, constatava el fet que aquesta localitat es troba «en el extremo meridional del dominio catalán, en la frontera del murciano»; potser condicionat per això, veia en aquest cas «un murcianismo», tot i que «de la misma etimología que *moceguello*». Encertadament, a parer nostre, vinculava amb *moceguillo* la variant *borreguillo* del Pinós (al Vinalopó Mitjà). Hi aportava, presa de Barnils (1913), la referència a *morceguillo* d'Almoradí (el Baix Segura), ja dins l'àmbit del murcià. I finalment, incloïa la tercera variant, *mociguello*: seguint en aquest cas el *DCVB* (s.v. *mossiguello*), la situava a Elx, explica la [i] «por disimilación de la e- pretónica, fenómeno frecuente en catalán (como en *finestra*, *sirvent*, etc.)» i la documenta en el setmanari il·licità *El Bou* (1885), ja reportat també per Barnils (1913: 95; v. més avant § 3.2).

Dins l'epígraf «Repartimiento de las areas léxicas» que clou l'article de Sanchis Guarner (1956b: 119), *moceguello* era presentat com a pervivència de «formas indígenas precatalanas [...] en el valenciano meridional periférico»; a més, és considerat, juntament amb altres formes del tipus *murcec* i *muricec*, com a prova que els derivats de *mūre caecu* van més enllà del castellà o del portuguès.

Sanchis Guarner mantindrà aquesta consideració de *morceguello* en obres essencials de la seua bibliografia. En «El mozárabe peninsular», dins l'*Enciclopedia lingüística hispánica* (1960a, i: 293-342) addueix «ciertos apelativos valencianos que son mozarabismos» i que mostren «regularment» el mossàrab la conservava la -o àtona final, a diferència del català que l'apocopa: «*tormo*, *corbo*, *fondello*, *serrello*, *muceguello*, *cuquello*, etc.»; a més, hi afegeix exemples de topònims valencians i mallorquins que il·lustrarien aquest comportament: «*Muro*, *Llombo*, *Campello* (en vez de *Mur*, *Llom*, *Campell*), *Pego* (< *pagu*) [...]» (p. 312). En *La llengua dels valencians* (1960b) explica, dins la mateixa argumentació, que «alguns dels valencianismes lèxics d'ascendència mossàrab, duen l'empremta fonètica característica d'aquell parlar» (manteniment de la -o final) i presentava una llista de paraules un mica més llarga; aquesta llista reapareixerà amb alguna modificació en edicions posteriors de l'obra: no hi manca la variant *muceguello*:

JOSEP MARTINES PERES

càrritx, clòtxina, cuquello, fardatxo, gamba, muceguello, tanda, tàpera, tomello, xerna, etc. (Sanchis Guarner, 1960b: 82)²

Per aquells anys, Joan Coromines (1954) parlava d'aquesta denominació de la RATA PENADA en el *DCELC*: molt concisament s'hi refereix al *mussiguello* d'Elx i el dona com a mossàrab, tot i relacionar-lo amb el *morceguillo*, dim. de *murciego* de Sòria.³ Una mica més avall mostem que, anys després, amplia aquesta informació en el *DCECH* (1981; s.v. *mur*) i la matisarà en el *DECat* (1985; s.v. *murcec*).

També llavors, Germà Colón (1958), que més tard es mostrarà molt crític amb el concepte mateix de mossàrab i amb l'adscripció a aquest de *morceguello* i de molts altres mots, cita i lloa l'estudi de Sanchis Guarner (1956b) sobre el geosinònims de *rata penada* i el segueix de prop. Concretament en una ressenya del *Diccionari de la rima* de Francesc Ferrer Pastor (1956); observem que el que retrau a l'autor d'aquest diccionari és que haja escrit sense la -o final «una venerable relíquia mossàrab» com *mosseguell* i «altres mossarabismes disfressats»:

Més greu és que hom forgi mots nous que mai no han tingut existència real dins la nostra llengua. Així s'ha inventat un *mosseguell* 'rat-penat' (§ 914) que no ha existit més que en la imaginació de Martí Gadea. És llàstima una errada tan gruixuda. El que existeix en la zona de Xàtiva i Crevillent és *mosseguello* (cf. Alcover-Moll, s.v.), que seria millor ortografiar *moceguello* d'acord amb l'etimologia. Aqueixa forma és una venerable relíquia mossàrab que no necessita presentar-se disfressada. També em fan l'efecte de mossarabismes disfressats els mots *colomell, regomell i tomell* (§ 914) en lloc de *colomello, regomello i tomello* [...] (Colón, 1958: 299)

En *Aproximació a la història de la llengua catalana* (1980), Sanchis Guarner inclou *muceguello*, a la vora d'altres «valencianismes lèxics d'ascendència mossàrab»:

alatxa, barxa, brullo, càrritx, carxata, clotxa, colombaire, corbo, cuquello, fardatxo, foia, fondello, fondó, fotja, gaiata, gamba, gambaire, muceguello, muritxec, mundar, orandilla, orxata, pando, serrello, pleita, punxar, regomello, sangatxo, sernatxo, tàpera, tomello, tormo, torondo, totxa, xerna, xicon, xinxa. (Sanchis Guarner, 1980: 96 i 97)

A la primeria dels anys 80 del segle xx, el *DCECH* (s.v. *mur*, 191a: 8 i ss) posa molta atenció sobre el País Valencià a propòsit d'aquestes denominacions i en basteix una complexa interpretació d'orientació romandalusina, que no mantindrà una mica després en el *DECat*. Reprèn del *DECLC* la referència al *morceguillo* de Sòria, que explica com a diminutiu de *murciego*, i «a la forma mozàrabe del cat. de Elx *mussiguello*»; hi afegeix la variant *morzeguillo* de la Font de la Figuera (la Costera), amb la ròtica conservada i la sibilant sonoritzada. Vincula aquesta [z] amb les formes catalanes *asmuriec*,

2. En l'edició del 1967 i següents la llista és una mica diferent: «*càrritx, clotxa, clòtxina, cuquello, fardatxo, gamba, mondar, muceguello, orandella, regomello, tanda, tàpera, tomello, torondo, totxa, xerna*» (Sanchis Guarner, 1967: 123; 1978: 123).

3. Literalment: «Diminutiu de *murciego* es el soriano *morceguillo* citado por G. de Diego (*Contr*, § 425), y la forma mozàrabe del catalán de Elche *mussiguello*» (*DCELC*, s.v. *mur*, 480a:12-14, nota 6).

(as)muriac com a prova que, «por lo menos en algunos lugares, *murecaecu* quedó unificado como una sola palabra, y por lo tanto sonorizó la -c- (> -z- > cat. *d* y después cero». Davant el *borreguillo* que recull a Monòver, arriba a plantejar-se una hipòtesi que faria esdevenir aquesta variant una mena «forma de intermedia entre el mozàrabe cat. y el mozàrabe murciano (< **more(z)eguillo*), aunque el evidente contacto con *borrego* invite a desconfiar un poco [!] de este supuesto».

Una mica després, el *DECat* (1985, v; s.v. *murcec*, 849a: 31-36) diríem que es mostra més succint i matisat quan explica que «en algunas localitats del Migjorn valencià és possible que es conservessin formes mossàrabs, després més o menys catalanitzades, o altrament contaminades»; i recull les variants següents: de la comarca de la Costera, *mosegéllo* (Vallada) i *morzegílo* (la Font de la Figuera); del Vinalopó Mitjà, *borreguillo* (Monòver; documentat en els textos costumistes del *Canyís*); del Baix Vinalopó, *musigéllo*, i de l'Alcoià *mocigaló* (Castalla; documentat en Enric Valor).

Seguint aquesta drecera, Josep Gulsoy (1989 [2001]: 176) presenta una llista de mots valencians que considera d'origen mossàrab, segons diu, «com ho fa palès llur fonètica»; no hi manca *moceguello*: «clotxa 'clot', *clòtxina* 'musclo', *corbo* 'espècie de cove', *coixo*, *colombaire* 'colomer', *cuquello* 'cucut', *fondo*, *moceguello* 'rata-penada', *orandella* 'oreneta, oronella', *petxina*, *tomello* 'farigola', *totxa* 'mata d'espart', *xerna* 'peix, espècie *Polycrum americanum*'». En canvi, Gulsoy (2024), a propòsit de les variants *moceguillo*, *morseguillo*, *morceguillo* dins *El vocabulario de Enguera y la Canal de Navarrés*, es refereix a *mussiguello* d'Elx, que, segons diu, «Coromines [en el *DCECH*] considera de origen mozàrabe».

Posteriorment l'*OnCat* (1996; s.v. Marxuquera, 213a: 5 i ss.) oferirà informació que pot ajudar-nos a advertir, d'una banda, la distància observable entre els topònims explicats com a romandalusins i el nom comú *moceguello*, ~*illo* i variants; i, de l'altra banda, la via, diguem-ne que complexa, proposada per Coromines per superar aquesta distància. Vegem-ho de manera sintètica: de bon començament, l'*OnCat* explica els topònims *la Marxuquera* (la Safor) i *el Marxucal* (la Safor i la Marina Alta) com a derivats del llatí *MUREM CAECUM*, que segons «la fonètica mossàrab, havia de ser *murčeko*, d'on els derivats col·lectius **murčakéra*, **murčakál*», amb metàtesi de *u-a* > *a-u*. Potser hem de suposar que al darrere hi ha *murchical* del *Vocabulista in arabico* i altres fonts àrabs que reporten possibles romancismes; cf. l'article {MRČQL} de Federico Corriente en *A dictionary of andalusí arabic*:

{MRČQL}: VA *murjīqal* + āt ZJ 64 *murjīqāl* AL *murchicál* + *murchicailīt* (l. *murchical* + ít) bat (zoo.)
| DS *murjīqal* a kind of spirit-level used for agricultural purposes (< L *mūre[m] caecūl[um]* 'blind mouse') (Corriente, 1997, s.v.)⁴

4. Les sigles VA, ZJ i DS corresponen a les fonts següents, segons la referència que en dona Corriente (1997: xv i ss.):

VA = Schiaparelli, Celestino (ed.) (1871): *Vocabulista in arabico*, Florència: Firenze Tip. dei successori Le Monnier; citat per l'edició de Corriente, Federico (1989): *El léxico árabe andalusí según el «Vocabulista in arabico»*, Madrid: Universidad Complutense de Madrid.

ZJ = Bencherifa, Muḥammad (1971-1975): *Aṣṣayr al-awāmm fi l-andalus... (Ibn Azzajjalī's proverb collection)*; citat per la tesi doctoral inèdita d'Ahmed-Salem Ould Mohamed Baba, *Estudio dialectológico y lexicalógico del refranero hispanoárabe de Abū Yahyā Azzajjalī*, Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1994.

AL = Alcalá, Pedro de (1505): *Arte para ligeramente saber la lengua arauiga y Vocabulista arauigo en letra castellana*; citat per l'edició de Corriente, Federico (1988): *El léxico árabe andalusí según P. de Alcalá*, Madrid: Universidad Complutense de Madrid.

DS = Dozy, Reinhart (1881): *Supplément aux dictionnaires arabes*, vol. 1, Leyde: E. J. Brill.

Tot seguit, l'*OnCat* vincula expressament aquests topònims amb *la cova de Moceguellos* de Vallada i *la serra dels Morciguillos* d'Elx, «si bé amb adaptació de la č mossàrab a la ç del català i aragonès».

Poden ser coherents amb «la fonètica mossàrab» els topònims de la Safor i la Marina Alta adduïts: almenys presenten palatalització de *c^e* i manteniment com a sorda de l'oclusiva velar ([k]), com també s'adverteix, si la interpretació és correcta, en el romancisme {MRČQL}, atestat en fonts àrabs. No es compleix, però, cap d'aquestes condicions en el tipus *morceguello*, ~*illo*. No sembla coherent adduir una adaptació de č, adaptació que no advertim en altres casos en què, en canvi, precisament la palatal és presa com a indicatiu de romandalusí; a més, no se'n diu res de l'oclusiva velar. No sembla que s'estenga aquesta interpretació a les variants del tipus ~*illo*, citades al *DCELC* i al *DCECH* del castellà, del murcià i d'alguna localitat valenciana, com sí que havia fet explícitament Sanchis Guarner (1956b; v. *supra*).⁵

No és exagerat afirmar que, des de la darrereria del segle xx ençà, hi ha hagut una autèntica reorientació en lexicologia i la semàntica diacròniques: hi ha guanyat espai la recerca sobre la variació i el canvi lingüístics, una recerca fonamentada en l'observació de l'ús, oral i escrit, i del context sociolingüístic, històric i cultural. L'aplicació de la tecnologia al tractament de corpus, escrits i també orals, ha permès que aquesta observació recolze en dades quantificables i analitzables qualitativament. Això s'ha produït en llengües diverses i també a casa nostra.

Paral·lelament s'ha intensificat l'edició de documentació llatina i també romànica, medieval i de les edats moderna i contemporània, fonts molt valuoses per a la constitució de corpus digitalitzats i per a l'estudi lingüístic, sociolingüístic, històric i cultural. Alhora s'han produït avanços importants en el coneixement de la variació territorial: s'han dut a terme monografies i atles de moltes llengües i varietats que abasten des de dominis lingüístics sencers fins a àmbits regionals i comarcals. No podem oblidar el desenvolupament de la recerca en onomàstica, sobretot en toponímia: a més dels avanços en els estudis etimològics, cal tenir present que els corpus onomàstics són eines útils per a estudiar del contacte de llengües, per a accedir a lèxic pretèrit, per a acostar-nos als mecanismes de formació de mots ja no usuals, per a completar l'evolució fonològica, etc.

S'ha de situar en aquest context la reorientació en el tractament del romandalusí, en general, i, pel que fa als nostres objectius ara, com una font del lèxic català: s'han obert o s'han aprofundit línies d'investigació alternatives que posen l'atenció en el contacte, documentable i amb les llengües veïnes, particularment, l'aragonès, l'occità, el castellà, l'italià o el francès. Molt sintèticament:

- a) S'han produït avanços importants en el coneixement de l'àrab, de la toponímia i l'antroponímia, de la societat i la cultura i del context sociolingüístic de l'al-Àndalus, i, en particular, del Xarq al-Àndalus, amb les aportacions d'arabistes i d'historiadors (Barceló, Bramon, Burns, Corriente, Guichard, Labarta). S'ha subratllat l'àrabització de la població andalusina al llarg de l'edat mitjana, el procés de minorització i de substitució que degué experimentar el llatí preàrab dins aquella societat i la migradesa dels testimonis que ens n'han arribat (fonamentalment, topònims i romancismes de l'àrab).
- b) La ponència «La formació històrica del valencià» d'Antoni Ferrando dins el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986), publicada tres anys després (Ferrando, 1989), fou un factor

5. Sobre altres possibles noms de lloc vinculats amb aquest mamífer volador, v. la proposta de Soler (2022) del topònim major *Moraira* (*[cova] *Muraria* 'cova de rates (penades)').

important en el replantejament de les propostes substratistes dins el debat sobre la gènesi dels dialectes catalans. Va assenyalar l'estudi del context sociolingüístic medieval com una via sòlida i fonamentada en la interpretació de testimonis documentals i en la quantificació de dades per a entendre la partió de la llengua catalana i particularment la constitució del valencià. El text s'allunya de la teoria de la romanització de Badia i Margarit; i, específicament quant a la formació del valencià, remarca la confluència d'una majoria de població catalanoparlant, sobretot provinent de regions adscrites al català occidental, i d'un contingent important d'aragonesos.

Aquesta aportació, aprofundida i actualitzada en Ferrando (2023), posava atenció sobre l'aragonès i els aragonesos com un factor que no es pot menystenir per entendre la caracterització del català del País Valencià. Partia de les dades que llavors li fornien l'anàlisi demogràfica, onomàstica i lingüística; aquestes dades anys a venir han estat confirmades per estudis com els referits tot seguit en c) i d).

- c) Dins aquest marc, s'ha editat i s'ha estudiat documentació fonamental per a fer llum damunt les primeres etapes de la conquesta i poblament del Regne de València. Aquesta documentació ha permès disposar 1) de dades demogràfiques, onomàstiques i lingüístiques sobre la presència, dins un context general de predomini de la població catalanoparlant (sobretot com hem dit, occidental), d'un percentatge important de persones de probable origen aragonès ja des del segle XIII en terres valencianes, fins i tot allà on el català ha estat la llengua predominant, i 2) de testimonis documentals que ajuden a caracteritzar aquell aragonès i la petja que començava a deixar en el català dels valencians. Sobre aquestes bases, el coneixement del context sociolingüístic marcat pel contacte de llengües, des dels primers segles de la constitució del Regne de València, s'ha eixamplat considerablement. Siga'ns permès de recordar ací només una tria d'aportacions rellevants centrades en l'edat mitjana i vinculades a l'edició de documentació i a la reflexió sobre la història de la llengua: Rubio (1985, 1998), Ferrando (1986, 1989), Colomina (1995), Colomina / Ponsoda (1995), Gimeno (1995), Ponsoda (1996), Rubio / Rodrigo (1997), Guinot (1999, 2002), Casanova (2001, 2011) i, posteriorment, Diéguez (2002), Silvestre (2008), Torró Abad (2009), Ferrando (2010, 2023), Ferrando / Nicolás (2011), Diéguez / Ferragut (2011), Santonja / Cabanes (2021), Guinot (2022).
- d) Des de la dècada dels 90 ençà, els estudis lingüístics, particularment d'història del lèxic i de dialectologia han tingut cada vegada més present l'aragonès. Recordem aportacions que obrin aquesta via de Colón (1989: 81-83, 1993: 75-78; 1998; 2002) o Veny (1991, 2002); v. les panoràmiques de Casanova (2011) i Ferrando (2023). Des de llavors, l'aragonès és atès en els estudis sobre història de la llengua, dialectologia, lexicologia, morfologia o sintaxi diacròniques com a possible font de paraules, fraseologia, trets fonètics i fins i tot d'elements gramaticals, sobretot, del valencià i també del català nord-occidental. Alhora aquests estudis han servit per a advertir la necessitat d'aprofundir en la caracterització diacrònica i dialectal de l'aragonès, i dels seus contactes, pel nord, amb el basc, l'occità i el català, i amb el castellà, cap al sud i cap a ponent.

En aquesta florida de l'interès per l'aragonès a casa nostra, convindria parar atenció en el fet que, com havia passat amb el romandalusí, han tornat a proliferar les llistes de paraules; en aquestes llistes

sovint tornem a trobar vells coneguts: paraules que abans havien estat considerades mossàrabs i ara han esdevingut aragonesismes. I certament aquest canvi de consideració en molts casos ha estat a fi de bé: ha permès aclarir amb referències d'ús o amb bases documentals i arguments lingüístics l'origen d'una bona colla de paraules. Però no sempre. Com hem mostrat en algun altre lloc, s'han pres per aragonesismes mots que, en realitat, deuen tenir l'origen en altres terres (Castella, França, Itàlia, Occitània...). Casos com *punxa*, *acatxar* o *figatell* poden servir per a mostrar que cal atendre la història dels mots, els sistemes fonològics i morfològics de les llengües, les fonts documentals i geolèctals i fins i tot la història cultural (Martines 2011, 2012ab i 2022).

D'acord amb això, ens hem decidit a presentar ací l'estudi d'aquesta denominació de la RATA PENADA, *moceguello*, ~*illo*, en la línia que hem avançat en Martines (2024: 8). Seguirem la drecera d'una observació de Veny (*PALDC*, mapa 1059, «La ratapinyada») que, a parer nostre, assenyala la bona direcció: a propòsit de *moceguello* (Crevillent) i *moceguillo* (Guardamar), explica que «manifesten dependència del castellà»: en el primer adverteix un «sufix híbrid» i, sobre el segon, remet al murcià i a l'*ALECMAN* (mapa 66).

3. Diminutius del llatí *mūs CAECUS* en castellà, català i aragonès

Hem trobat el compost metafòric *mūs CAECUS* almenys ja en el *Liber medicinalis* de Quintus Serenus Sammonicus (s. II-III dC) en el títol i en els versos del capítol XLVIII:

Ictibus scorpii et morsibus *muris caeci*, vel aranei [...]/

Sin autem *muris* nocuit violentia *caeci*, / Quae sola signavit volvendis orbita plaustris, / Illine: mira datur vili de pulvere cura. (Quintus Serenus Sammonicus, *Liber medicinalis*, s. II-III dC, cap. XLVIII; ed. de Pépin, 1950)

Ací denomina la *musaranya*, segons explica en nota l'editor Roger Pépin (1950: 87). Pineda Galindo (2018: 153, nota 853), en la traducció comentada d'aquesta obra a l'espanyol, recorda la creença antiga que la mossegada d'aquest soricid era verinosa; així mateix observa que aquest passatge beu de *Θηριακά* del grec Nicandre de Colofó on hi ha *τύφλην μυγαλήν* 'musaranya; lit. *ratolí cec*'; cf., p. ex., la traducció al francès de Baudet (1845).

Mūs CAECUS reapareix més tard en el tractat de manescalia de Flavi Vegeci del segle IV-V dC:

Plerumque a noxiis animalibus, id est colubris scorpiis sphalangiis et *muribus caecis*, animalia feriuntur et in periculum veniunt (Flavi Vegeci, *Digesta Artis Mulomedicinae*, liber II, «Si animal a venenatis bestiolis mordeatur»; ed. de Lommatzsch, 1903)⁶

6. Referència ja aportada per Cabrera (s.v. *murciego*), represa per Diez (*EWRS*, s.v. *murciego*) i per Malkiel (1951a, nota 44).

Aquest passatge havia estat adduït per Cabrera (1837, s.v. *murciago*) com a testimoni del nom de la RATA PENADA ja en llatí. Diez (*EWRs*, s.v. *murciago*) havia advertit que «aber dessen *mus caecus* wird für *caecilia* (blindschleiche) genommen». Abans, al segle XVIII, Johann Matthias Gesner ho observava en les notes que acompanyen la seua edició d'aquest text de Vegenci i, a més, obria la possibilitat que denominés el *talp*: «Mihi videbatur legendum *caeciliis*.⁷ Nisi tamen *mus caecus* vel talpa est, vel ipsa adeo *caecilia*» (Gesner, 1774²: 285, nota c)). Ho pot confirmar el *Corpus Glossariorum Latinorum* de Goetz (*CGLO*): *mus caecu* hi apareix com a *ἄσφάλαις, μῦς ἄρουνάιος* al «Thesaurus» amb la referència a la glossa del Pseudo Ciril d'Alexandria (s. VI dC), on hi ha *Ἀσφάλαις, μῦς ἄρουνάιος* 'Haec talpa mus caequus'».

La gènesi de les denominacions de la RATA PENADA des del llatí, a més de la clàssica *VESPERTILIŌ* podria fer llum sobre la diversificació d'apel·latius romànics. La projecció metafòrica que s'endevina en aquest cas és semblant a la que s'observa en altres llengües de dins i fora de la família llatina: hi sovintegen *rata*, *ratolí*, *talp*, *oronella*, *ocell*... acompanyats o no d'un element adjectival (*plommat*, *volador*, *cec*, *alat*, *amb cuiro*, *calb*, *pelat*, *pelut*...).

Específicament, dins la península Ibèrica, el llatí *MŪS CAECUS* ha deixat petja pregona en el domini galaicoportuguès, asturleonès, castellà, aragonès i, només parcialment, en el català (recordem *muricec* i variants, del català nord-occidental). Sobre la distribució de variants i sinònims d'aquest tipus lèxic en aquestes llengües, v. els ja citats Malkiel (1951a i 1951b), Sanchis Guarner (1956b) i també García Mouton (2003, 2006; i els atlas lingüístics que s'hi citen),⁸ l'*ALDC* (mapa 1620, «La ratapinyada») i el comentari de Veny al *PALDC* (m. 1059, «La ratapinyada») o el *LLAct*. Ací, atesos els nostres objectius, pararem atenció sobre el castellà, l'aragonès i el català i puntualment l'occità; i específicament sobre les variants que poden il·luminar el tipus *morceguello*, ~*illo*.

3.1. Morceguillo en castellà

En castellà actualment són considerades normatives pel *DLE* diverses variants d'aquesta família lèxica com a denominacions de la RATA PENADA: 1) *murciélag*, presentada com a forma principal; i hi remetien: 2) *murciégalo*, marcada com a *m. desus.* ('nombre masculino desusado') i acompanyada del comentari «U. c. vulg.» ('usado como vulgar'), 3) *morciguillo*, descrita com a «dim. del dialect. [diminutivo del dialectal] *morciago*» i introduïda com a *m. p. us.* ('nombre masculino poco usado'), i, semblantment, 4) *morceguillo*, «dim. del dialect. *murciago*»: no hi ha indicacions sobre l'ús d'aquesta variant. Aquesta prelatió de variants no ha estat sempre la mateixa en el *DLE*; la consulta del *NLLE* permet advertir els canvis en el tractament lexicogràfic que han rebut aquestes variants. Vegem-ne ací alguna dada diacrònica i geolingüística útil per a entendre la cronologia i l'extensió, sobretot, dels diminutius de *murciago* en castellà.

7. AECILIA, AE 'f. A kind of lizard. Col. 6, 17, 1; 6, 17, 4; Veg. 4, 21, 1 (in Plin. 9, 51, 76, § 166: *caecus serpens*)' (*DLewis*).

8. Concretament, l'*ALEcant*, l'*ALCyL*, l'*ALEANR*, l'*ALeCMan*, l'*ALEA* i l'*ALEICan*.

Murciélago és denominació d'aquest mamífer volador antiga i a hores d'ara la més general en castellà. La trobem en textos d'aquesta llengua de mitjan segle XIII:

De viéseras ayuso, las moscas derramadas, / cuidáronse las gentes seer aseguradas, / vinieron de *murçiélagos* mucho grandes nuvadas, / -avezillas sin pluma fierament' entecades- / [...] Tornaron a las pajas quando la cueita vieron, / ca entendieron que ante provecho les tovieron; / quedaron los *murçiélagos* quando aquesto vieron, / las pajas essa noche ençendidas sovieron (*Libro de Alexandre*, 1240-1250 [ms. de mitjan s. xv]; ed. de Cañas, 1988, p. 499 i 500; CDH)

Et sepas qu'el saber tuelle al omne agudo et acabado su beudez, et anda en la beudez dél loco, así commo el día que es claro a todas las cosas que veen, et çiega al *murçiélagos*. [...] et el *morçiélagos* que buela de noche et escóndese de día porque cuida que non ha ave tan fermosa (*Calila e Dimna*, 1251 [ms. s. xiv-vb-xva]; ed. de Cacho Bleca, 1993, p. 169 i 179; CDH (*morciélagos*, citat al DCECH, s.v. *mur*, 191a: 5))

Els corpus ens presenten més tard *murciégalo*, la variant sense metàtesi considerada l'originària etimològicament:⁹

en cuevas de poluo delante / del pauor de adonay & por la gloria / de la su magistad [cuando se leuanta-re para quebrantar dela tierra]. & en aquel día echara / el uaron los ydolos de su plata & los / ydolos del ssu oro que fizieron para el para / adorar a los topos & a los *murçiégalos* (*Biblia romanceada*, c. 1400; ed. Lazar *et al.*, 1995; CDH)

Para que los cabellos nunca rrenascan & los nas[ç]idos cayan rrae los pelos do quisieres que non nascan & vnta el lugar con sangre de *murçiégalo* o de rranjllas verdes cosa prouada iten toma sangre de *murçiégalo* & çumo de jusquiamo & simje[n]te de jusquiamo papauer negro & amasalo con la dicha sangre & vnta el lugar (Anònim, *Traducción del Libro de recetas de Gilberto*, c. 1471; ed. Herrera / González de Fauve, 1997; CDH)

Pues tú, mochuelo y aún menos que morciégalo, lechuzas y búho, y aunque fuses águila caudal, ¿cómo te atreves así a poner tus ojos ciegos, turbados o lagañosos en ruedas de tanta dignidad, resplandor y claridad...? (Fray Hernando de Talavera, *Católica impugnación*, 1487; ed. Martín Hernández, 1961, p. 84; CDH)

9. El DCECH (s.v. *mur*, 191a: 5) ofereix el *Libro del cavallero et del escudero* com a atestació del s. XIV d'aquesta variant: tanmateix, no hem sabut trobar en aquesta obra una altra forma que *murciego*; cf. també el *Vocabulario de las obres de don Juan Manuel* de Huertas (1956). Les altres atestacions conegudes són posteriors.

JOSEP MARTINES PERES

Una altra variant present en la documentació antiga en castellà és *murciégano*, viva¹⁰ i fins ara no gaire documentada:

Murçiegano es llamado en latin vespertilio porque vola o comienza volar despues de visperas quando falleçe el Sol & comienza la noche (Fray Vicente de Burgos, *Traducción de «El Libro de Proprietatibus Rerum» de Bartolomé Anglicus*, 1494; ed. d'Herrera / Sánchez, 1999; CDH)

Guzm. Mirad el *murciégano*, traga-morcillas, con qué ojos me mira; él no tiene vista para ver los papiros que le dan cara cara, y ve los afeites que yo no traigo (Luis Milán, *El cortesano*, 1561; ed. de 1874; CDH)

La variant *murciego*, la més acostada al compost llatí ja citat, és també del segle XIII:¹¹

E quando se les porlongare el defeçio e non engordecieren por las carnes buenas ni por la buena guarda, tomen un *murciego* e degüellenle, e faganle secar a la sombra e después faganle menudo todo (Abraham de Toledo, *Moamín. Libro de los animales que cazan*, 1250 [ms. s. XIIIb]; ed. Pérez, 2003; CDH)

el calandrio e cada una d'estas con su linage, la habubiella, el *murciego* e toda cosa que anda rastrando (Alfonso x, *General Estoria*, I, c. 1275; ed. Sáchez Prieto-Borja, 2002, f. 328r; CORDE)

Del diminutiu del tipus *morceguillo*, se'n sol aportar referència tardana, concretament els testimonis de Jorge Funes Mendoza (1621)¹² i del *Diccionario de Autoridades* (IV, 1734): «murciégalo, murciela-go, ò *murceguillo*» (cf. *infra* Malkiel, 1951b). Hem pogut fer-ne recular la documentació fins a l'edat mitjana i aplegar-ne alguna altra de l'edat moderna.

10. De nord a sud, l'*ALECAN*T (punt S 405: *murciégano* i *murciágano*); l'*ALCyL* (punt Le 501: *murciégano* i *muraciégano*; punt Sa 102; punt Sa 203: *borraciégano*); l'*ALEANR* (punts Te 501 i Hu 100: *murciégano*; punt Te 302: *murciegano*); l'*ALEICan* (punt Tf 30: *morsiégano*; punt Tf 6: *mursiégano*); el *LLAct* (s.v. *murciélagu*) ofereix diverses variants i localitzacions d'aquesta forma en la «zona de León»: Murias de Paredes (*murciégano*); Babia i Laciana (*murciéganu*), Velilla de los Oteros (*marianciégano*), Maragatería (*murciégano*), Cepeda Baja (*morciégalo*, *morciélagu*, *murciégano*) i Villamarco de las Matas (*borraciégano*). A Astúries: *DALLA* (2000: *murciégalu* i *murciéganu*), Cuarto de los Valles (occidente) (*murciégalo* i *murciégano*), Sisterna (*murciéganu*), Occidente (*murciéngano* i *muricego*). A Zamora: San Ciprián de Sanabria (*murciéguenu*), Aliste (*murciégalo* i *muraciénago*), Sarracín de Aliste (*murciégano*, *murciélagu*), Villadepera de Sayago (*murciégalo*, *burrociégano* i *burrociégalo*), Salamanca (*murciégano*, *burciégano*, *burrociégano* i *musciégalo*), Ledesma (*borraciégano*), Sierra de Francia (*moriciégano*, *muraciégano* i *borreciégano*), Vitigudino (*morraciégano*); Valdevilloria (*morreciégano*), Campo de la Sierra (*moraciégano*), Ribera (*burriégano*). I a Extremadura: Hurdes (*morciégano* i *morciélagu*).

11. Segons mostren els atlas, actualment presenta una extensió reduïda i en connexió o ja dins altres dominis lingüístics; de nord a sud: l'*ALCyL* en dona alguna localització, dins l'àrea d'influx de gallec i asturleonès (punt Za 102: *murucego*; punt Za 103: *mouricego*; punt Le 307: *moricego*). Recordem que *morcego* és gallec (*DRAG*; *ALGa*, mapa 60, «Morcego») i portuguès (*DPLP*, s.v. *morcego*); cf. les dades del *LLAct* (s.v. *murciélagu*): a El Bierzo (*muricego*), i, dins Extremadura, a San Benito de la Contienda (*mursiego*) i a Olivenza (*mursego*). L'*ALEANR* en dona 5 localitzacions al nord-est d'Osca, en contigüitat amb el tipus *muricec* català: *moriciég*o (punts 202, 400, 401 i 206) i *morisiég*o a Benasc. Ho confirma l'*Aragonario*: *moriziég*o (Baixa Ribagorça i Vall de Gitau), *morisiég*o (Benasc); més avall tornarem sobre l'aragonès.

12. V. «El *murceguillo*, à quien los Setenta Interpretes llaman *νυκτερις*, y los modernos Griegos *νυκτεριδα*, que quiere dezir Aue nocturna» (Funes, *Historia general de aues y animales de Aristoteles Estagerita*, 1621, p. 106). Hem comptat fins a 15 ocurrences en de *murceguillo* i 3 de *murciélagu* en aquesta obra. L'autor, nat a Sabiñan (oest de Saragossa), es presenta a la coberta del llibre com a «Jorge de Funes y Mendoza, vezino de Murcia»; el llibre s'edità a València.

En concret, hem trobat en el receptari inclòs dins el *Códice Zababurnu*, datat al s. XIV, una valuosa atestació d'una variant *morcieguillo*:

Para esto mismo. Toma la sangre del *morçieguillo*, que es dicho salvosoriz, e mezclala con la fiel del cabron blanco, tanto de lo uno como de lo otro. E unta aquel lugar que querras que non nazcan pelos (*Códice Zababurnu*, receptes; ed. de Pensado, 2012, p. 184)

L'editor del *Códice* ofereix la versió catalana d'aquesta recepta:

Item asço metex, si vols que pels no nasquen: Prin la sanch de la *rata penada* he mesclala ab fel de cabro blanch, tant de la vn com del altre. He vnten aquel loch que tu volras e no y naxeran pels (*Códice Zababurnu*, ms. 216, Universitat de València; ed. de Pensado, 2012, p. 469)

I, a més, la contrasta amb les versions d'altres fonts:

Ut fiat perpetua ablacio capillorum [...]. Item: ardez cinc [nota for *sanc*] de *chavçoris* .i. *vespertilionis*. Trinity Practica (*Anglo-Norman Medicine*, 1313; ed. de Hunt, 1997, p. 213)

Vt capilli nunquam renascantur euellere eos et unge locum sanguine *uespertilionis* uel sanguine rane parue. Experimentator. (*Thesaurus Pauperum*, II, 1; ed. de Rocha, 1972)

Són receptes molt acostades a les que ofereixen altres fonts catalanes medievals, aquestes amb *murcec*, en algun cas, en variació amb *rata penada*:

Que cabeyls no nasquen nuyll temps, arencat aquels e untat lo loc aquell on seran arencats ab sanc de *murcech*, o ab sanch de granoylla xiqua. [...] Item prenet sanc de *murcech*, suc d'erba sana, ous de formigues [...] e pastat o tot ensems ab sanc de *murcech*, e d'aquesta cosa posat ne sobre aquel loc (*Tresor de pobres*, s. XIV, cap. II, p. 11; ed. de Balari, 1892)

Ajatz moltz ous de formiges e picatz-los e trempatz-los ab sanch de *morsechs* o de rata penada e ab suc de cicuta [...] e untatz lo be on es arrancat lo cabel ab fel de margaylo mesclat ab oli rosat e ab sanch de *mursech* o ab fel de cabra confit ab sanch de *mursehc* [...] Con trau hom la sanch als *mursechs* de tras la orella. Can volretz trer sanch dels *mursechs*, sagnats los dejus la oreyla ab .i. lanseta e cuylitz la sanch [...] (*Tròtula de Mestre Johan*, s. xv, f. 3a i b; Miquel i Planas, 1917)

Del segle XVI i primera part del XVII, hem trobat aquestes atestacions de Diego Pérez de Valdivia (1585), nat a Baeza, i de Juan de Acuña, prior de Villanueva de Andújar (ara Villanueva de la Reina, Jaén):

Por que assi como la humildad interior es necessaria assi algunas vezes lo fera tambien en lo exterior. Porque no hemos de hazer ala humildad tronco solo sin hojas, ni flor, ni fruto, ni rayz q nunca brota: ni es *morciguillo*, que no anda sino de noche (Diego Pérez de Valdivia, *Aviso de gente recogida*, 1585, p. 50)

Y por confession de algunas brujas parece averseles aparecido muchas vezes en forma de perro, y de gato [...] o como refieren Olao libr.3. Pedro Cluniacense libr. de miraculis, y Hugo Floriacense en su Chronicon: otras en figura de *morciguillo*, raton, ò lagartixa para burlar, e inquietar, como lo refiere Cyrilo en la vida de San Daniel (Juan de Acuña del Adarve, *Discursos de las efigies*, 1637, p. 130)

El mallorquí Joan Dameto fa servir *murceguillo* en 4 ocasions en la *La historia general del Reyno Balearico* (1632). En la primera, en dona l'equivalent català en referir-se a l'elm de Jaume I:

En dos cosas particularmente me parece que devemos reparar. La primera en la grandeza desta Vitoria, y Conquista; la otra en la divisa de las armas propias de nuestro Rey, que es segun comunmente, dizen, el *Murceguillo*, ò *Ratpennat*, puesto en la Cimera del yelmo (Joan Dameto, *La historia general del Reyno Balearico*, 1632, p. 251)

Una mica més avant, en un context semblant, fa servir *murciégalo*:

Todo lo que dexamos referido es segun la opinion comun, y vulgar de los que sieten quel *murciégalo* es la divisa de nuestro Conquistador (Joan Dameto, *La historia general del Reyno Balearico*, 1632, p. 257)¹³

Una pàgina abans i en un text que depèn de prop d'Isaies (2,20),¹⁴ hi ha *murciélagos*, seguit de *murceguillo*:

Vendra tiempo, dize el Propheta, que los hombres dexaran de adorar los Idolos de Oro, y Plata de los *Murciélagos*. Con todo esso a mi no me parece que lo dicho sea bastante para densentronizar al *murceguillo* de la divisa Real (Joan Dameto, *La historia general del Reyno Balearico*, 1632, p. 256)

Malkiel presentava en la segona part de «Names of the Bat in Ibero-Romance» (1951b) una bona col·lecció denominacions territorials d'aquest mamífer. Concretament, donava referències geogràfiques dels derivats castellans en *-illo*:

13. Interessant el comentari sobre el drac de l'elm de Jaume I i la rata penada: «Todo lo que dexamos referido es segun la opinion comun, y vulgar de los que sieten quel *murciégalo* es la divisa de nuestro Conquistador: pero sin embargo de lo dicho, yo tengo por mas averiguado que el Timbre, que vemos puesto sobre el yelmo de las armas Reales del Rey D. Jayme, es un feroz Dragon con alas estendidas, lo que claramente se puede ver en las armas que desde el tiempo de la Conquista se conservan en la Sala desta Vniversidad, y que la semejança de los vocablos *Drac pennat*, y *Ratpenat* en lengua vulgar Lemosina, ha sido motivo deste tan comun error» (Joan Dameto, *La historia general del Reyno Balearico*, 1632, p. 258).

14. Cf. «In die illa proiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quæ fecerat sibi ut adoraret, talpas et *vespertiliones*» (Isaies 2,20).

morceguillo, observed at two distant points: at Soria, in the heart of Old Castile, and in Andalusia, around Granada;

[...]

morciguillo: peculiar to the Murcia area.

[...]

murceguillo: occurring in Juan de Funes *Historia natural de animales y aves* and included in the *Diccionario de autoridades*. (Malkiel, 1951b: 25-27)

La primera referència és presa de García de Diego (1955: 127) i del *Vocabulario Andaluz* d'Alcalá Venceslada (AVA, 1934: 270); i la segona, del *Vocabulario murciano* de García Soriano (1932: 86) i del *Vocabulario Panocho* de Lemus (1933: 22).

Els atles lingüístics, les monografies dialectals i la lexicografia regionals forneixen més materials valuosos per a mirar de delimitar l'adscripció territorial del diminutiu de *murciego*.

García Mouton (2006: 292) va fer una descripció de l'extensió d'aquestes variants molt aclaridora amb dades de l'*ALEA* (II, m. 425), l'*ALEANR* (IV, m. 467), l'*ALCyL* (II, m. 445) i l'*ALECMAN* (m. 66). Aquests atles permeten de dibuixar una àrea extensa per a aquestes variants del tipus *morceguillo* que, a grans trets, abasta un bon tros del domini oriental del castellà peninsular: des de Burgos al nord, continua per punts de Guadalajara; es fa molt present per les províncies, pràcticament senceres, de Conca i Albacete; pren bona part de Jaén, i el nord de Granada i d'Almeria. Presentem aquesta àrea per variants en la taula següent; les xifres identifiquen en cada atlas un punt d'enquesta:

Territoris	Variants de la denominació del tipus <i>morceguillo</i>			
	<i>morceguillo</i>	<i>muerceguillo</i>	<i>murciguillo</i>	<i>morciguillo</i>
Burgos				600
Guadalajara				500, 408
Conca	200, 106, 312, 314, 506, 606, 608, 505	105	203	200, 104, 109, 204, 406, 407, ¹⁵ 508, 604, 605, 609
Albacete	310, 404			103, 207, 209, 210, 211, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 405, 406, 503, 504, 505, 600
Jaén	400		205	200, 201, 203, 301, 302, 304, 307, 308, 400, 402, 403, 404, 500, 502, 503
Granada	200, 202, 203, 400			200, 201, 300, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 409, 410
Almeria			201, 402	100, 200, 202, 203, 300, 301, 400, 403, 404

Taula 1: Extensió del diminutiu del tipus *morceguillo* amb dades extretes de l'*ALEA* (II, m. 425), l'*ALEANR* (IV, m. 467), l'*ALCyL* (II, m. 445) i l'*ALECMAN* (m. 66). Elaboració pròpia.

Hi ha als atles alguna altra variant en què es pot observar un encreuament del tipus *morceguillo* amb *murciélag*, ~*galo* o altres (p. ex. *murciégano*). L'*ALCyL* (II, m. 445) presenta la variant *morceganillo* al nord-oest de Sòria (punt 301; cf. el topònim *Barciganillo* de Villasila de Valdivia, Palència; Nieto,

15. Concretament: *morciguillo con alas*.

2010: 697-698); *morciegalillo* apareix en dos punts d'Almeria: el 401, amb *morciguillo*, i el 501, i *morciguillino* en el 202 de Jaén (*ALEA*, II, m. 425); *morciegalillo* a Ciudad Real (punt 306; *ALCyL*, II, m. 445).

La lexicografia regional confirma aquestes dades. Per raons d'espai, vegem-ne només alguna mostra. El *TLHA* reflecteix l'extensió de *morceguillo* i variants per l'orient andalús amb referències de l'*ALEA* (II, m. 425) i d'altres fonts literàries o lexicogràfiques, entre altres l'AVA; a més, enriqueix els usos d'aquest zoònim amb alguna accepció més de caire metafòric. Hi afegim *morzaguillo* de Turre (Almeria; Escobedo, 2003, s.v.). *Morceguillo* i variants tenen presència en la toponímia de tota aquesta àrea (v. *Nomenclátor Geográfico de Andalucía* (*IECAJA*)).

A la Castella-la Manxa, Cruz Herrera (2001: 92) troba *morciguillo* i *morcilillo* com a «Seudogentilicios» dels habitants de Tordelpal (Molina de Aragón, Guadalajara). *Morciguillo* es diu a Fuertescusa (Serranía Alta, nord de Conca; fuertescusa.org). Calero López (1987, 1995, s.v.) recull *morceguillo* a La Alcarria i a la Manxa de Conca; Mantecón Sáez (2000-2024) dona *morceguillo* 'Nombre que reciben genéricamente los murciélagos pequeños' a Villar de Cañas (oest de Conca). Així mateix a La Manchuela, al sud-est de Conca i nord-est d'Albacete i fitant amb Requena-Utiel; hi apareix també en contextos fraselògics: «El Clemente ve menos que un *morceguillo* roscao» o «Hacer el *morceguillo* 'rondar sin hacer nada': "Se pasa el día por la casa haciendo el *morceguillo*"» (Mora / Fedorowick / Reyes, 2024). Serna (1974: s.v.) situa *morciguillo* en el parlar de la Manxa, particularment, d'Albacete. A Villapalacios (Sierra de Alcaraz), a l'extrem sud occidental d'Albacete, *morciguilla* és 'lo que caga el *morciguillo* y que es un abono para la tierra de los mejores. ¡A camiones la sacaban en sus tiempos! (según uno que yo me sé)' i *morciguillo* 'murciélago de aquí' (Quijano, 2003, s.v.). Així mateix, a Muneira, quasi a l'extrem nord oriental, *morciguillo* (Gavidia, 2011). *La Rambla del Morciguillo*, *La Cueva de los Morcieguillos*, *La Cueva del Morciguillo*, *La Peña el Morciguillo*, *El Arroyo del Morciguillo*... i semblants són topònims de la regió.

A aquest ampli territori, cal afegir-hi la regió de Múrcia: ací el tipus *morceguillo* és molt usual. García Soriano (1932, s.v.) ja havia recollit *morciguillo* 'murciélago'. Sempere (1995: 49) dona *morceguillo* o *morciguillo* «por todo el dominio del murciano». Certament el trobem d'est a oest i de nord a sud: Ortuño / Ortín (1999, s.v.) i Hernández Carrión (2004, s.v.) situen *monceguillo* i *morciguillo* a Iecla i a Jumella, a l'extrem nord-est de la regió, en la fita amb Villena i el Pinós; també a l'altre extrem nord-oest, segons Gómez Ortín (1991, s.v.). A Cartagena, *morciguillo* (Serrano Botella, 1986, s.v.). Cap al centre oest, *morceguillo* a Llorca (Ibarra, 1996: 135). Ruíz Marín (2007, s.v.) fa un buidatge de fonts lexicogràfiques murcianes i recull algun sentit metafòric de *morciguillo* i algun testimoni literari. Com mostra el *RATRM*, *morceguillo* és ben present en la toponímia del territori. A Jumella, hi ha el topònim *Los Moceguillos*: el sesseig permet la reducció [rs] > [s], com veurem també en localitats valencianes tant catalanoparlants com no catalanoparlants (v. *infra*). El derivat *La Morciguellera* és nom de lloc de Cehegín.

Ja dins el País Valencià *morceguillo* s'estén per les comarques no catalanoparlants,¹⁶ en continuïtat amb els territoris veïns de Múrcia i de Castella-la Manxa amb els quals fiten a ponent i, a llevant, amb les localitats catalanoparlants en què, com acabem de mostrar, hi ha aquest tipus lèxic. Vegem-ho molt sintèticament de migjorn a tramuntana. Al sud, és denominació predominant al Baix Segura i al Vinalopó Mitjà i Alt: Guillén (1974: 293) donava *morsiguillo* d'Oriola. Segura (2003: m. 171) situa *moceguillo* (i variants) a Asp, Albaterra, Sant Felip Neri, Catral, Dolores, Sant Fulgenci, Rojals i Torrevella; Soler (1993, s.v.) recull *morceguillo* de Villena i Rico / Herrero (2015: s.v.), *morciuguillo* a Saix. A Asp Galvañ / Sala (2002: 78 i 79) arrepleguen *monesillo* 'Monaguillo. Murciélagu. Ver moseguillo' i *moseguillo* 'monaguillo'.

Ja més al nord, Gulsoy (2024, s.v.) inventaria de la Canal de Navarrés: *moceguillo* a Énguera, *morseguillo* a Navarrés, *morceguillo* a Quesa i a Bicorp; altres llocs de la comarca van amb el català *rata penada* (v. *infra* la nota 16). A la Vall d'Aiora tenim *morceguillo* (Martínez Sevilla, 1993, s.v.). Una mica més al nord, a Requena-Utiel, Briz (1991: 138 i 139) arreplegava *morceguillo*, *morciuguillo* i *mostiguillo*; en la mateixa contrada, Yeves (20082) recull *morciuguillo* 'Nombre popular que se da al murciélagu' i *mostiguillo* 'Así suelen llamar en Utiel al murciélagu o morciuguillo'. Gargallo (2004: 216) explica com, al Racó d'Ademús, *murciélagu* i *murciégalo*, conviuen amb diverses variants en -illo: *morciuguillo* («la más habitual»), *murcieguillo* i *murciuguillo*. El *Nomenclàtor Toponímic Valencià* (NTV) situa *La Partida* i *La Peña de los Morceguillos* a Dos Aigües (la Foia de Bunyol), *La Partida del Morceguillo* a Tuéjar (la Serrania), i *La Senda del Morceguillo* a Oriola (el Baix Segura).

3.2. Morceguello en català

Com s'ha avançat, la denominació *ratapenada* (o variants) és predominant en les comarques valencianes catalanoparlants.¹⁷ El tipus *morceguello*, ~illo apareix en localitats interiors, com les reflectides en les taules 2 i 3, majoritàriament en contacte amb l'àrea del castellà *morceguillo* (del murcià, de Castella-la Manxa o de les comarques no catalanoparlants on es fa servir aquesta denominació). Vegem-ho.

Com ja vam mostrar en Martines (2012b: 190-191), les atestacions documentals disponibles del tipus *morceguello*, ~illo no van més enllà del segle XIX.¹⁸ El *DPla* (c. 1870) inclou en la versió C de les tres en què ens ha pervingut el text:

mosiguéllo ó rata pená 'murciélagu' {C}

16. No hem d'oblidar que *rata penada*, la denominació més antiga i estesa en el català del País Valencià, arriba també a comarques no catalanoparlants, particularment septentrionals: p. ex., dins la mateixa Canal de Navarrés, *rata pená* es diu a Anna, Chelva i Bolbaite (Gulsoy, 2024); més al nord, Nebot (1994: 190) recull les variants *ratapena* i *ratapená* per l'Alt Millars i l'Alta Palància. *Rata peñada*, a Fuente la Reina (l'Alt Millars; Moliner / Vázquez, 2012: 113). L'*ALEANR* (IV, m. 467) ho confirma: *rata pená* i *rata pelá* a Arañuel (l'Alt Millars), *rata pená* a Sogorb i Bejís (l'Alt Palància). Llatas (1959: s.v.) situava *rata-pená* i *rata-pelá* al Villar del Arzobispo (la Serrania).

17. V. variants de *rata penada* i altres denominacions en la bibliografia aplegada com a base per a les taules 2-5.

18. Com ja havíem observat en Martines (2012b: 191), s'hi ha volgut vincular el topònim *el mas del Borreguillo* (Carcaixent, s. XVI; Oroval, 1986: 182 i 186), atesa la variant *borreguillo* (v. la taula 3).

JOSEP MARTINES PERES

L'autor, Josep Pla i Costa, nat a l'Olleria (la Vall d'Albaida) dona preferència a la denominació que devia conèixer del seu propi parlar (v. taula 2); el primer esborrany (ms. A) del *DPla* incloïa només:

ratapenada 'murciélag' {A}

Cal entendre que elimina aquest article de la versió {A} del diccionari i inclou *rata penada* en un article nou, com veiem, encapçalat per *mosseguello*.

Segons el *TLV*, apareix en el *DLlombart* (1887), edició ampliada del *DEscrig* (1851), amb la indicació de *pr. Alic.* 'provincia de Alicante' i amb remissió a *rata penada*; el reprèn el *DMartíGadea* (1891): observem que encapçala l'article amb una variant sense -o final (*moseguéll*) i amb remissió a *rat penat*:

moseguello 'm. pr. Alic. Murciélag. Lo mismo que rata pená, da, y rat-penat' (*DLlombart*, 1887)

moseguéll, llo 'V. rat penat' (*DMartíGadea*, 1891)

El reprenen els diccionaris posteriors:

mosseguello. 'm. Rata penada. *murciélag*'

muceguello 'm. Rata penada. *murciélag*' (*DFerrerPastor* 1985)

mosseguello 'm. zool. Rata penada' (*DIIFV*, 1995)

mosseguello '[moseyélo] m. Zool. Rata penada' (*DNV*)¹⁹

Sanchis Guarner (1956b: 96) reproduïa una citació del setmanari il·licità *El Bou* (1885, III, 14), presa de Barnils (1913: 95): «Una casulla verda tota pintá de cabres y *mosiguellos*». Però certament no ha tingut gaire accés a la literatura; pot servir-nos d'indici el fet que totes les atestacions del *CIVAL* són metalingüístiques. Sense eixir del tot d'un ús metalingüístic, vet ací aquest fragment d'una novel·la de Juli Alandes; observem que es tracta d'una citació de geosinònims:

—Ací hi havia més merda que en el pal d'un galliner. / —Que és un excel·lent hàbitat per a les rates penades, el ratot, o *mosseguello*, pardal nacional (Juli Alandes, *Crònica negra*, 2012, p. 108)

L'escriptor de l'Olleria, Francesc Mompó (2009: 167) explica que «Alguns aragonesismes medievals [!] vius encara al meu poble, l'Olleria, esguiten ocasionalment les meues pàgines. És el cas de *uendos*, *mosseguello*, *pando*, *llanda*».

El trobarem en algun topònim meridional: el *NTV* ofereix *la cova dels Mosseguellos* a Elx (el Baix Vinalopó) i a Vallada (la Costera), és clar, dins l'àrea en què aquesta denominació és viva.²⁰

19. El *DGLV* inclou: a) *moceguello*, -os 'Del llatí *mūre caecu*, mat. sign., en el sufix diminutiu -ello, per via mossàrap.) s. m. dialect. Rata penada' i b) *mosseguello*, -os 'Del llatí *mūre caecu*, mat. sign., en el sufix diminutiu -ello, per via mossàrap.) s. m. var. ort. V. *moceguello*, *rata penada*'.

Mosseguello dona nom a una editorial valenciana que es defineix com a «L'editorial que escriu en Llengua Valenciana» (<https://www.facebook.com/edicionsmosseguello/>; 03-11-2024).

20. Cf. al *NTV*, *la cova de les Rates Penades* (Almenara, a la Plana Baixa; Ròtova, a la Safor).

JOSEP MARTINES PERES

A les dades aportades per Sanchis Guarnier (1956b) amb les variants *borreguillo*, *moceguello*, *moceguillo* i *mociguello* (i fins i tot, *almorcígol*) hi podem afegir informacions posteriors que permeten traçar amb més precisió i amplitud l'àrea d'aquest tipus lèxic; v. la taula 2:

Territoris ²¹ (N → S)	Variants de la denominació del tipus <i>moceguello</i> , ~illo (i)											
	<i>moceguello</i>	<i>moceguillo</i>	<i>morze-guillo</i>	<i>morci-guello</i>	<i>moce-guello</i>	<i>moce-guillo</i>	<i>mose-guillo</i>	<i>moça-guillo</i>	<i>moci-guello</i>	<i>murci-guello</i>	<i>mucegue-llo</i>	<i>muciguello</i>
LdRanes					x							
Torrella					x							x
Alcúdia					x							
Canals					x							
L'Olleria									x	x	x	x
Alfarrassí					x						x	
Vallada					x							
Aielo											x	
Moixent					x							
Fontanars											x	
FFiguera			x									
Alacant (sud)	x			x	x	x			x			
Petrer		x										
Novelda			x									
FFrares							x					
La Romana							x					
L'Altet									x	x		x
Torrel.					x				x			
Elx	x			x		x			x			x
MPinet	x								x			
SPola		x				x						
Crevillent					x							
Guard.		x				x		x				

Taula 2: Extensió del tipus *moceguello*, ~illo, amb dades extretes d'*ALDC* (m. 1620), Bataller (2017), Beltran (2008), Beltran / Segura (20224), *DIVA* (2015), *PALDC* (m.1059), Sanchis Guarnier (1956b), Segura (2003), Tormo (1999), *TValMerid* (2011). Elaboració pròpia.

21. Observacions sobre les taules 2, 3 i 4: a) les localitzacions van ordenades de nord a sud; 2) topònims escurçats: *Aielo*: Aiello de Malferit; *AlcúdiaC*: l'Alcúdia de Crespins; *Banyeres*: Banyeres de Mariola; *CdMirra*: el Camp de Mirra; *FFiguera*: la Font de la Figuera; *FFrares*: el Fondó dels Frares; *Torrel.*: Torrellano; *Fontanars*: Fontanars dels Alforins; *LdRanes*: Llanera de Ranes; *MPinet*: la Marina de Pinet; *SPola*: Santa Pola; *Guard.*: Guardamar.

Com reflecteix la taula 2, les variants afecten:

- Les vocals pretòniques de la primera ([o] - [u]) i de la segona síl·laba ([i] - [e], amb un cas de [a]); hi deuen influir la labial, en el primer cas, i l'assimilació o dissimilació respecte de tònica, en el segon. Una variació molt semblant s'ha pogut observar en castellà en la taula 1 i també dins el territori no catalanoparlant del País Valencià.
- la realització del grup de ròtica i sibilant (/rs/), que presenta quatre solucions diferents: 1) manteniment de [rs]); 2) elisió de la ròtica: [rs] > [s];²² 3) sonorització de la sibilant: [rs] > [rz]; 4) elisió de la ròtica: [rz] > [z] o potser directament la sonorització de la sibilant [s] (< [rs]).²³
- els sufixos *-ell* o *-ill*. Tots dos poden conviure en una mateixa comarca i fins i tot en una mateixa localitat. El primer presenta una freqüència més alta; el segon va de la Font de la Figuera cap al sud.

Hi ha encara un grapat de variants del tipus *morceguello*, *~illo* que poden explicar-se per l'influx d'altres paraules; concretament, del cast. *monaguillo* i de *monesillo* (val. merid.) 'escolanet', i de *borrego* o *morro*; v. la taula 3:

Territoris (N → S)	Altres variants de la denominació del tipus <i>morceguello</i> , <i>~illo</i> (i II)				
	<i>monaguillo</i>	<i>monesillo</i>	<i>mosenillo</i>	<i>borreguillo</i>	<i>morreguillo</i>
FFiguera		x			
Alacant		x	x		
Agost		x			
Petrer					x
Novelda	x	x			
Monòver				x	
Pinós				x	
La Romana					
L'Alguenya	x				
FFrares		x			
FNeus	x	x			x
Barba-roja		x			
El Carxe				x	
Guardamar	x				

Taula 3: Extensió de les variants del tipus *morceguello*, *~illo* per influència d'altres mots; amb dades extretes d'*ALDC* (m. 1620), Bataller (2017), Beltran (2008), Beltran / Segura (2022^a), *DIVA* (2015), *PALDC* (m.1059), Sanchis Guarnier (1956b), Segura (2003), Tormo (1999), *TValMerid* (2011). Elaboració pròpia.

22. Recordem casos com ara: 1) en posició final, molt corrents, p. ex., *diners* (*dine*[rs] > *dine*[s]); 2) en posició interior de mot: *farcir* (*fa*[rs]*ir* > *fa*[s]*ir*; *sàrcia* 'xarxa' (*sàr*[s]*ia*). V. Recasens (1991: 330, 2017: 346 i ss.).

23. Cf., darrere consonant sonora, en el parlar tradicional, *cansella* (*can*[s]*ella* > *can*[z]*ella*); *calciner*, *encalcinar* (*cal*[s]*iner* > *cal*[z]*iner*; *encal*[s]*inar* > *encal*[z]*inar*); *falcillot* (> *fal*[s]*illot* > *fal*[z]*illot*). V. Recasens (1991: 330, 2017: 276).

JOSEP MARTINES PERES

El primitiu castellà *morciego*²⁴ vist adés pot explicar altres denominacions observables en part del mateix àmbit.

Territoris (N → S)	Variants de la denominació del tipus <i>murciego</i>						
	<i>murciego</i>	<i>muciego</i>	<i>muixego</i>	<i>a(l)morzígol, ~gor</i>	<i>morzígol</i>	<i>mocègol</i>	<i>moixégol</i>
Ontinyent				x	x		
Bocairent			x				x
Fontanars					x		
La Safra					x		
Alfafara			x				x
Banyeres		x				x	
Beneixama	x						
CdMirra	x						
Onil		x					
Biar	x	x					

Taula 4: Extensió de les variants del tipus *murciego* amb dades extretes de *ALDC* (m. 1620), Bataller (2017), Beltran (2008), Beltran / Segura (2022^a), *DIVA* (2015), *PALDC* (m.1059), Sanchis Guarner (1956b), Segura (2003), Tormo (1999), *TValMerid* (2011). Elaboració pròpia.

Com reflecteix la taula 4, les variants afecten:

- la vocal pretònica [o] - [u],
- el grup de la ròtica i la sibilant (/rs/), que presenta cinc solucions diferents: 1) manteniment de [rs]); 2) elisió de la ròtica: [rs] > [s]; 3) sonorització de la sibilant: [rs] > [rz]; 4) palatalització de la sibilant, afavorida per la /j/ del diftong /'je/: [s] > [ʃ].
- el tractament del diftong castellà /'je/, que va des del manteniment fins a la reducció a [e] o [i].
- paragoge de [l] a la dreta de l'àtona final [o], com en *bonítol*, *bàndol*, *cérvol*; aquesta lateral pot assimilar-se a la ròtica de *mor~*, i
- algun cas de prefixació amb *a-* o *al-*.

La variant ontinyentina es fa trobadora en algun text literari. Vet-la en aquest fragment d'una peça teatral de Vicent Pla Mompó:

D'una banda a l'atra els *morsígols*, segallosos i atontats, revolaven furients com si escrigueren estranyes lletres en l'aire. En el chop que creixia al costat del pou, un núbol de teulains cantaven suavet per a dormir-se (Vicent Pla Mompó, *¿A miches? Ni en la dona*, 1930, p. 21)

Com ja havíem mostrat en Martines (2013: 191), Josep Maria Ortola emprà aquesta mateixa variant també en un text teatral:

ELISETA. Sólo despierta de noche. / GOSTINO. (*Apart*) Com els *morsígols*. (Josep Maria Ortola, *El tio del Canadà*, 1970 [1994], p. 121)

24. ¿Podríem pensar que el tipus *murcec* o *muricec* (com hem vist adés), atestat des d'antic i actualment viu en part del català nord-occidental), podria haver-se conservat esparsament en aquestes contrades valencianes i que podria haver rebut l'influx de *cego* (s. xv) o *ciego*?

Per acabar de copsar la continuïtat de les denominacions castellanes per aquestes contrades, convé que tinguem presents les variants de la taula 5, explicables si atenem el tipus *murciélag*_o, *~galo*:

Territoris (N → S)	Variants de la denominació del tipus <i>murciélag</i> _o , <i>~galo</i>					
	<i>murciégalo</i>	<i>murciàlag</i>	<i>muciàgalo</i>	<i>muciégalo</i>	<i>mocegaló</i>	<i>mocigaló</i>
FFiguera	<i>x</i>					
Castalla					<i>x</i>	<i>x</i>
Beneixama	<i>x</i>					
Safra			<i>x</i>			
Onil				<i>x</i>		
Novelda		<i>x</i>				

Taula 5: Extensió de les variants del tipus *murciélag*_o, *~galo*, amb dades extretes de l’*ALDC* (m. 1620), Bataller (2017), Beltran (2008), Beltran / Segura (20224), *DIVA* (2015), *PALDC* (m.1059), Sanchis Guarnier (1956b), Segura (2003), Tormo (1999), *TValMerid* (2011). Elaboració pròpia.

Observem de bell nou variants que afecten:

- a) la vocal pretònica [o] - [u],
 - b) el grup de la ròtica i la sibilant (/rs/), que presenta dues solucions diferents: 1) manteniment de [rs]); 2) elisió de la ròtica: [rs] > [s],
 - c) el tractament del diftong castellà /'je/, que va des del manteniment (amb d’obertura en [’ja]) fins a la reducció a [’e] o [’i].
 - d) la reinterpretació com a derivat diminutiu en -ó.
- Enric Valor ha fet servir la variant de la seua Castalla d’origen en l’obra literària:

Com a resposta, dalt al cel la tronada va redobla la seua fúria, un llamp esqueixà des del piscs negres com ales de *mocigaló* de les penyes de Camara (Enric Valor, *El jugador de Petrer*, 1980, p. 199; Martines Llinares, 2024)

3.3. Morceguello en aragonès?

Els atles lingüístics i la lexicografia ofereixen dades que cal atendre sobre les denominacions de la RATA PENADA a l’Aragó no catalanoparlant. S’hi poden distingir quatre formes bàsiques: *murciélag*_o/*~galo*, *muriciego* (o *murc~*), *rata penada* i *chudiguel*.²⁵ Podem avançar que no hi compareixen denominacions del tipus *morceguello*, *~illo*. Vegem-ho amb una mica de detall.

La primera, la més estesa i paral·lela de la castellana *murciélag*_o, *~galo*, presenta variants que afecten, fonamentalment, el vocalisme, la variació sonora / sorda de la consonant velar i l’accentuació proparoxítona o paroxítona; aquestes denominacions abasten la major part del territori, com mostra clarament l’*ALEANR* (IV, m. 467): des del Pirineu occidental fins al sud-oest, en la fita amb Caste-

25. Alguna altra denominació d’abast més limitat és *borrachet* (Hu 204), *cuquín* (Z 201), *matacandil* (Z 101) (*ALEANR*, IV, m. 467); v. proposades per a la motivació d’aquestes denominacions en García Mouton (2004: 329).

lla-la Manxa (províncies de Guadalajara i Conca) i l'interior del País Valencià (el Racó d'Ademús), on s'atura davant les denominacions del tipus *morceguillo*, que ja hem vist. Heus ací la distribució que n'ofereix l'*Aragonario* en el sector pirinenc: *morziagalo*, *morziacalo*, *murziacalo* (Alt Gállego; tensino),²⁶ *murziácalo* (Alt Gállego, tensino panticuto); *morziégalo*, *murzilago* (Jacetània; ansotano), *murziegalo*, *murzieralo* (Jacetània, cheso), *murzialago* (Sobrepuerto), *morziagalo* i *murziagalo* (Somonianos). En la resta de l'àrea assenyada, en direcció sud-oest, tenim *murciélago*, ~*galo* amb les variacions que ja hem descrit; hi ha, a més, algun punt de *murciegano* al centre i oest de Terol (*ALEANR*, IV, m. 467; García Mouton, 2004: 329).

La segona denominació observable és del tipus *muriciego* (o *murc~*): es concentra en punts del nord-est, concretament, a la Vall de Benasc i la Baixa Ribagorça. L'*Aragonario* dona *moriziego* (Ribagorça, bajo ribagorzano; i Sobrarbe, chistabín), *morisiego* (benasquès); ho confirma l'*ALEANR*: *morisiego* (Hu 201), *moriciego* (Hu 400, 401, 406). Aquestes denominacions fan continuïtat amb *muricec* i variants del català nord-occidental, incloses les comarques la Franja d'Aragó (Ribagorça, Llitera, Baix Cinca i Baix Aragó); en aquestes comarques hi ha: *muriac*, *murisec*, *murcegot*, *moricec*, *muriciego*, *moriciego*, *muixiret*, *muixiricec*, *moreixec*, *moraixec* (*ALDC*, mapa 1620; *PALDC*, mapa 1059, «La ratapinyada»; *CatAragonario*).

El tipus *ratapenada*, la tercera denominació, apareix en punts del sud-est, en continuïtat amb el català de la Franja meridional (Baix Aragó i Matarranya: *rata empanada* (o ~*nà*), *ratampanà* (o ~*nà*), *ratapenà*; *ALDC*, mapa 1620; *PALDC*, mapa 1059, «La ratapinyada»; *CatAragonario*) i amb les comarques interiors valencianes, tant catalanoparlants com no catalanoparlants. En poblacions no catalanoparlants, l'*ALEANR* aplega les variants *rata penada* (Te 404, Te 600), *rata penata* (Te 503), *penarta* (Te 405) i *rata pelada* (Te 401, Te 406).

El mateix *ALEANR* localitza a Bielsa *chodiguel* (*chu~* en l'*Aragonario*). Seguint el *REW* (8100; < llatí *sōrice* 'rata'), García Mouton (2004: 329) ha vinculat, encertadament a parer nostre, aquesta denominació amb **sōricārīu*. El *Dizionario* de Vidaller (1989: 92) permet eixamplar una mica l'àrea d'aquest tipus lèxic: a més d'aquest *chudiguel* de la Vall de Bielsa, recull *chirigüelo* a Borrés (dins el municipi de Sabiñánigo, Alto Gállego) i *chiquerete* a Sigüés (dins la comarca de la Jacetània). Aquestes denominacions fan continuïtat amb derivats del llatí *sōrice* gascons (p. ex., [eʃu'rik], *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, mapa 25, dins *Thesoc*, Q2172),²⁷ present així mateix en francès estàndard (*chauve-souris*). Cf. també *chorigué* 'ratolí' (a Ansó, *DAndolz*; *chorigué* i *xo~*, *Endize*), *xorigué* (s.v. *ratón*, *Aragonario* (castellà-aragonès)), *churi* 'ídem' i *zorx* 'ídem' (a Echo; *DAndolz*, Vidaller 1989: 89; *Aragonario*); recordem *eixoreac* 'ratapenada' de Maella (*DCVB*; Sanchis Guarner, 1956b: 115; *DECat*, s.v. *xoriguer*, 587b: 57) i el català general *soriguer* o *xor~* 'Ocell de la família dels falcònids, espècie *Falco tinnunculus*'.

No es disposa de gaire documentació de les denominacions antigues d'aquest mamífer volador a l'Aragó no catalanoparlant; sense voluntat d'exhaustivitat n'ofereim alguna referència interessant. Tro-

26. Mantenim les denominacions de les varietats territorials aragoneses que trobem en aquesta font.

27. Cf. [asu'rit], per punts diversos de la Gascunya *ALG*

bem al *DiCCA-xv* 12 ocurrencies de *murciégalo* (5 de *morçiegalo*, 1 de *morçiegalos* i 6 de *murçiegalo*) i 1 de *murciélago* (*morçielagos*) entre 1471 i 1489; d'aquestes ocurrencies n'hi ha 7, totes del tipus ~galo, que provenen del *Recetario de Gilberto* (ms. de 1471), segons s'explica en l'apartat de «Corpus» del mateix *DiCCA-xv*, «probable adaptació del *Thesaurum pauperum*, de Petrus Hispanus» (cf. *supra*). Recordem els testimonis d'aquesta font (en castellà, català, anglo-normand, llatí) que hem vist adés, testimonis en què havíem trobat *morçieguillo*, *rata penada* i *murcec*, *chavçoris*, *uespertilionis*, respectivament, i comparem-los amb el següent pres d'aquest *Recetario*:

Capitulo .ij. de-los cabellos que nunca rrenascan e los nascidos se cayan ecetera. § Para que los cabellos nunca rrenascan e los nascidos cayan rrae los pelos do quisieres que non nascan e vnta el lugar con sangre de *murçiegalo* o de rranjllas verdes: cosa prouada. § Item toma sangre de *murçiegalo* e çumo de jusquiamo e simjente de jusquiamo papauer negro e amasa-lo con la dicha sangre e vnta el lugar: prouado es. (*Recetario de Gilberto*, ms. de 1471, f. 3v; *DiCCA-xv*)

El mateix *DiCCA-xv* ens forneix dues valuoses atestacions de *rata penada*. La primera prové de *Vida de los sanctos religiosos de Egipto*: és una traducció de la *Historia monachorum* feta per Gonzalo García de Santa María i impresa a Saragossa cap a 1488. L'autor d'aquesta traducció, com adverteix Ana Mateo Palacios (2015: 22), bé per estratègia comercial bé per convenciment ideològic, fa una defensa expressa del castellà i «desechó por groseros los dialectalismos o lenguas antiguas que solo eran comprendidas por un número reducido de personas»; tot i així, són molts els elements aragonesos, sobretot lèxics, sovint coincidents amb el català, que conté la traducció. Mateo Palacios (2014: 108) havia inclòs *rata penada* dins l'important inventari d'aragonesismes i catalanismes que extrau d'aquesta obra:

las cosas de Dios sea qual es el ojo de la lechuza o *rata penada* al rayo del sol empero todos estos cuyas vidas milagrosas e historias (*Vida de los sanctos religiosos de Egipto*, ca. 1488; *DiCCA-xv*)

La segona és presa de l'*Exemplario*, traducció anònima del *Directorium vitae humanae*, versió en llatí dels relats perses del *Kalila e Dimna* publicada a Saragossa el 1493. Pensado (1961-1962: 266) considerava que aquest text havia estat traduït «en la región aragonesa por algún autor cuyo léxico estaba impregnado de catalanismos»; Lacarra (2007: 21) recull aquesta consideració:

sol que a quantos animales tienen ojos acresciento la vista y a la| *rata penada* sola la quita y le çiega (*Exemplario contra los engaños y peligros del mundo*, 1493, f. 26r; *DiCCA-xv*)

4. Anàlisi de les dades i conclusions

- 1) La geolingüística, la documentació i la lexicografia ens han permès de dibuixar la distribució dels derivats de *MŪS CAECUS* com a noms de la RATA PENADA a la península Ibèrica. Hem parat atenció particularment en la història i en l'extensió de la denominació del tipus *morceguillo*. Hem mostrat que ocupa la major part del castellà oriental: des de punts esparsos de l'est de Castella, fins a bona part de les províncies orientals de Castella-la Manxa (és a dir, Guadalajara, Conca i Albacete), l'Andalusia oriental (nord de Jaén, Granada i Almeria) i la regió de Múrcia; ja dins el País Valencià, pren part de les comarques no catalanoparlants que toquen amb Castella-la Manxa i Múrcia.

No deu ser casual que les localitats valencianes catalanoparlants on apareixen denominacions del tipus *morceguello*, *~illo* siguin aquelles que fiten també amb Castella-la Manxa i Múrcia o amb les comarques valencianes no catalanoparlants on hi ha denominacions d'aquest tipus lèxic.

No hem trobat fins ara denominacions d'aquesta mena a Aragó, ni contemporàniament ni en la documentació medieval. Allà hi ha a) una gran àrea majoritària al centre i sud-oest del tipus *murciélag*, *~galo*, que s'atura precisament amb el límit amb el *morceguillo* de Castella-la Manxa; b) al nord-est, variants paral·lels amb el tipus *muricec* del català nord-occidental; c) més cap al sud-est, variants que fan continuïtat amb *rata penada*, també del català; i d) al nord pirinenc alguna variant que enllaça amb solucions gascones.

- 2) També fins a les hores d'ara, no disposem de documentació del tipus *morceguello*, *~illo* en textos en català anteriors al segle XIX. En canvi, segons els testimonis que hem aportat ací, *morceguillo* és denominació antiga en castellà (s. XIV) i amb tradició en la lexicografia normativa d'aquesta llengua (des de la primera edició del *DLE* fins a l'actualitat).
- 3) En les localitats catalanoparlants en què trobem aquesta denominació de la RATA PENADA, n'hi ha variants en *-illo* i variants en *-ello* (v. adés la taula 2). Les primeres eren vistes per Sanchis Guarner (1956b: 96) com a producte de la continuïtat amb el murcià, tot i que, en darrer extrem, les considerava també d'origen romandalusí.

Recordem que era en el sufix diminutiu *-ello* i en el manteniment d'aquesta *-o* final on s'havia parat l'atenció per considerar aquesta variant, inicialment, com a recialla del romandalusí i, més tard, com a manlleu de l'aragonès. Convindria tenir present que pròpiament és *-ell* el sufix derivatiu diminutiu i que *-o* és el morfema de gènere masculí.

Aquest sufix *-ell* (< llatí *-ĒLLUM*), gens productiu actualment, és present en català en el lèxic corrent i en topònims, sol o combinat amb altres afixos: *aixadella*, *cordell*, *pinatell* 'pi jove', *porcell*, *portella*, *puntelló* 'colp amb el peu', *de puntelletes*, *Serrella*, *Ullastrell*, *ventrell*... Sovinteja lexicalitzat sense rastre del valor de diminutiu originari: *agrella*, *anell*, *anyell*, *asprella*, *cartell*, *fumadell*, *panxell*, *passerell*.

Convé tenir present que en lexemes compartits pel català i el castellà, més d'una vegada allà on hi ha *-ell* en català, en castellà, hi ha *-ill*. La llista d'exemples il·lustratius pot ser llarga; vet ací només una mostra de paraules generals i també de conegudes en bona part de l'àrea del País Valencià

que ens ha ocupat ací: *anell*, *anella* (cat.) / *anillo*, *anilla* (cast.); *barcella* (cat.) / *barchilla* (cast.); *barrella* 'fitònim (*Salsola soda*)' (cat.) / *barrilla* (cast.); *capella* (cat.) / *capilla* (cast.); *castell* (cat.) / *castillo* (cast.); *costella* (cat.) / *costilla* (cast.); *gavella* (cat.) / *gabilla* (cast.); *llibrell* (cat.) / *lebrillo* (cast.); *martell* (cat.) / *martillo* (cast.)... Si afegim a això l'escassa presència de *-ill* en català, particularment al País Valencià, no deu sobtar aquesta adaptació del tipus *morceguillo* en *-ello*.²⁸

El nombre de mots en *-o* àtona final en català ha anat augmentant al llarg de la història de la llengua. Ja fa temps, ho vam descriure amb un cert detall en Martines (2000: 294-306); partíem llavors de l'estudi fonamental de Coromines (1983³: 197-119) sobre la presència de *-o* en mots patrimonials i des d'antic, presència condicionada per factors fonètics i morfològics. Posàvem atenció, per exemple, en l'augment, amb variacions segons els territoris, de la freqüència de *-o* en paraules que expressen defecte físic, ja observable en exemples medievals i accentuada més tardanament; l'extensió de *-o* com a morfema de gènere en el llenguatge col·loquial (masculinització de malnoms; mots de caràcter connotat; llenguatge infantil...); la incorporació de sufixos com *-er(o)* (gentilicis, malnoms, professions, aficions, eines...), *-eri(o)* de valor col·lectiu, paral·lel de *-eri(a)*; fins i tot, en la generació de derivats verbals (*enterro*, *cobro*, *conreo*, *romesco*...). I encara en el manteniment de *-o* en mots presos del castellà o d'altres llengües (*barato*, *bocadillo*, *cerdo*, *chaleco*, *globo*, *hombro*, *manyaco*, *monyo*, *quarto*, *sello*, *tocino*, *vano*...). ¿Pot sobtar el manteniment de *-o* en aquestes denominacions de la RATA PENADA que ens ha ocupat ací?

- 4) La llista de mots acabats en *-ello* que s'ha anat adduint (recordem els exemples vists més amunt en § 2) com a prova de recialles lèxiques del romandalusí ha de sotmetre's a anàlisi diacrònica, fonològica i morfològica. Una part considerable manca de documentació medieval i són testimoniats tardanament; n'hi ha que presenten formes paral·leles en castellà en *-illo*;²⁹ en algun cas, no inclouen pròpiament un sufix diminutiu en origen i mostren una evolució fonètica esperable en castellà, sense que calga invocar el romandalusí; n'hi ha que són clarament adaptacions d'aragonesismes, d'italianismes... Tot açò afecta la majoria del lèxic del català que s'ha volgut explicar com a romandalusí. Probablement s'han elaborat moltes llistes (per ventura massa!) sense parar prou atenció a la història de cada mot, a la documentació, a la geolingüística, als trets morfològics i fonètics i al context cultural que pogué afavorir-ne l'extensió. Cal estudis monogràfics de cada cas.
- 5) Tot i que no ha estat l'objectiu central d'aquest article, hem considerat que convenia tenir presents altres denominacions de la RATA PENADA que il·lustren la continuïtat amb tipus lèxics del castellà. Les hem aplegades en les taules 2-5 i molt succintament hem descrit les variants que poden ser explicades com a derivades dels tipus *murciélag*, *~galo* i *murciego*.
- 6) El contacte de llengües i de cultures és un fet universal i tan antic com la mateixa humanitat. El lèxic és un dels components que pot reflectir de manera més palesa aquest contacte. La lexicologia i la semàntica diacròniques han de fonamentar-se en dades: en les dades fornides per la geolin-

28. En una altra ocasió tractarem els presumptes mossarabismes o aragonesismes assenyalats al País Valencià, si més no en algunes localitats, com ara *fondello*, *govanella*, *llomello* (*llomillo* al Principat), *rabello*, *tomello*; cf. en castellà: *fondillo* o *fundillo*, *gobanilla*, *lomillo*, *rabillo*, *tomillo*.

29. V. la nota anterior.

güística (contemporània i històrica), la documentació i l'anàlisi contrastiva, particularment, dels sistemes fonològics i morfològics de les llengües.

La presència d'aragonesos i la seua llengua al País Valencià és remunta al període de la conquesta i el poblament de l'antic Regne de València i s'ha mantingut al llarg de la història per mitjà del veïnatge, l'activitat econòmica (la ramaderia, el comerç) i les migracions. Progressivament hem anat descobrint la importància d'aquesta presència per a entendre l'origen de segons quins mots. Això no ens ha de fer oblidar altres focus d'irradiació. En altres ocasions hem posat l'atenció sobre el contacte amb Occitània o amb Itàlia. Ara hem provat de mostrar que no podem menystenir que l'interior del País Valencià ha estat, des de fa molt de temps, en contacte directe amb Múrcia i amb Castella-la Manxa. Els manlleus lingüístics i culturals des d'aquells territoris cap al valencià i, recíprocament, des d'ací cap a migjorn i cap a ponent mereixen i esperen la nostra atenció.

Referències bibliogràfiques

ACUÑA DEL ADARVE, Juan de (1637): *Discursos de las efigies*. Villanueva de Andújar: Juan Furgella de la Cuesta.

ALANDES, Juli (2012): *Crònica negra*. Alzira: Editorial Bromera.

ALCyL = Alvar, Manuel (1999): *Atlas lingüístico de Castilla y León*, 3 vols. Madrid: Arco Libros.

ALDC = Veny, Joan; Pons, Lúdia (2014-2023): *Atles lingüístic del domini català*, 9 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<https://aldc.espais.iec.cat/>> [consulta: 15.11.2024]

ALEA = Alvar, Manuel *et al.* (1961-1973): *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, 6 vols. Granada: Universidad de Granada / CSIC.

ALEANR = Alvar, Manuel *et al.* (1979-1983): *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, 12 vols. Madrid: Departamento de Geografía Lingüística del CSIC-Zaragoza (IFC).

ALECant = Alvar, Manuel (1995): *Atlas lingüístico y etnográfico de Cantabria*, 2 vols. Madrid: Arco Libros.

ALECMAN = García Mouton, Pilar; Moreno Fernández, Francisco (2003-): *Altas lingüística y etnográfico de Castilla-la Mancha*. <<https://alecman.web.uah.es/>> [consulta: 15.11.2024]

ALEICan = Alvar, Manuel (1975-1978): *Atlas lingüístico y etnográfico de las Islas Canarias*, 3 vols. Las Palmas de Gran Canaria: Publicaciones del Excmo. Cabildo Insular.

ALFONSO X (c. 1275): *General Estoria*. Ed. de Pedro Sánchez Prieto-Borja. Madrid: Fundación José Antonio de Castro, 2002.

ALGa = Sousa Fernández, Xulio (dir.): *Atlas Lingüístico Gallego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <<https://ilg.usc.gal/es/proxectos/atlas-linguistico-gallego-alga/>> [consulta: 15.11.2024]

Anglo-Norman Medicine = Hunt, Tony (1997): *Anglo-Norman Medicine: II. Shorter Treatises*. Suffolk: Boydell & Brewer.

Aragonario = Gobierno de Aragón. *Diccionario castellano / aragonés. Aragonés / castellano*. <<https://aragonario.aragon.es>> [consulta: 15.11.2024]

JOSEP MARTINES PERES

AVA = Alcalá Venceslada, Antonio (1934): *Vocabulario andaluz*. Andújar: Imp. La Puritana.

BALARI, Josep (1892): *Tresor de pobres compilat per Pere Hispano (Papa Joan XXI), versió catalana del segle XIV*. Barcelona: Impr. Fidel Giró.

BARNILS, Pere (1913): *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen*. Barcelona: Palau de la Diputació.

BATALLER, Vicent (2017): *El parlar del «tinguem»*. *El valencià de Xàtiva i la seua àrea d'influència*, 2 vols. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva.

BAUDET, Louis (1845): *Preceptes médicaux de Serenus Sammonicus traduits pour la 1ère fois en français*. Paris: Edité par Panckoucke.

BELTRAN, Vicent (2008): *El parlar de les Valls del Vinalopó i del Carxe*. Petrer: Centre d'Estudis Locals del Vinalopó.

BELTRAN, Vicent; SEGURA, Carles (20224): *Els parlars valencians*. València: Universitat de València.

BRIZ, Antonio (1991): *El habla de la comarca de Requena-Utiel*. València: Generalitat Valenciana.

BURGOS, Fray Vicente se (1494): *Traducción de «El Libro de Proprietatibus Rerum» de Bartolomé Anglicus*. Ed. de M. Teresa Herrera i M. Nieves Sánchez. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1999.

CABRERA, Ramón (1837): *Diccionario de etimologías de la lengua castellana*, 2 vols. Madrid: Imprenta de Marcelino Calero.

CACHO BLECUA, José M.; LACARRA, María Jesús (ed.) (1993): *Calila e Dimna*. Madrid: Castalia.

CALERO LÓPEZ DE AYALA, José Luis (1987): *Léxico alcarreño conquense*. Conca: Diputación Provincial.

CALERO LÓPEZ DE AYALA, José Luis (1995): *Vocabulario dialectal de la Mancha conquense*. Conca: Diputación Provincial.

CAÑAS MURILLO, Jesús (ed.) (1988): *Libro de Alexandre*. Madrid: Cátedra.

CASANOVA, Emili (2001): «Llengües en contacte a l'Edat Mitjana al regne de València: el cas de l'aragonés i del castellà». En Cano, Maria Antònia et al. (eds.): *Les claus del canvi lingüístic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 135-160.

CASANOVA, Emili (2011): «Influencia histórica del aragonés sobre el valenciano». *Archivo de Filología Aragonesa*, 67, 201-235.

CatAragonario = Gobierno de Aragón. *Diccionario dialectal del catalán de Aragón*. <<https://cataragonario.aragon.es/>> [consulta: 15.11.2024]

CDH = Real Academia Española (2013): *Corpus del Diccionario histórico de la lengua española*. <<https://apps.rae.es/CNDHE>> [consulta: 15.11.2024]

CGLO = Goetz, Georg: *Corpus Glossariorum Latinorum* <<https://publikationen.badw.de/en/cglo/index?s=corpus>> [consulta: 15.11.2024]

CHICO RICO, Francisco; HERRERO, María Ángeles (2005): *Diccionario sajeño. El léxico del habla de Sax*. Alacant: Universitat d'Alacant.

JOSEP MARTINES PERES

CIVAL = Acadèmia Valenciana de la Llengua: *Corpus informatitzat del valencià*. <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>> [consulta: 15.11.2024]

COLOMINA, Jordi (ed.) (1995): *Llengües en contacte als regnes de València i Múrcia (segles XIII-XIV)*. Alacant: Universitat d'Alacant.

COLOMINA, Jordi; PONSODA, Joan (1995): «Català(ns) i aragonè(os) en contacte al sud del regne de València segons el *Llibre d'Extravagants* (1263-1264) de l'Arxiu Municipal d'Alcoi». En Colomina, Jordi (ed.): *Llengües en contacte als regnes de València i Múrcia (segles XIII-XIV)*. Alacant: Universitat d'Alacant, 145-173.

COLÓN, Germà (1955): «El valenciano». En Badia, Antoni *et al.* (eds.): *VII Congrès International de Linguistique Romane, 1953. Actes et Mémoires*, 1. Barcelona: Fidel Rodríguez, 137-149.

COLÓN, Germà (1958): «Observacions al *Diccionari de la rima*». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 34, 290-305.

COLÓN, Germà (1989): *Español y catalán, juntos y en contraste*. Barcelona: Ariel.

COLÓN, Germà (1993): *El lèxic català dins de la Romània*. Valencia: Universitat València.

COLÓN, Germà (1998): «La antigua área aragonesa y valenciana de *escalíar* 'roturar'». En *Festschrift Peter Wunderli*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 253-258.

COLÓN, Germà (2002): «Castellano-aragonés en el antiguo Reino de Valencia». En Echenique, María Teresa; Sánchez, Juan Pedro (eds.): *Actas del V Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Valencia, 31 de enero-4 de febrero 2000*. Madrid: Gredos, 572-59

COROMINES, Joan (1983): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.

CORRIENTE, Federico (1997): *A Dictionary of Andalusí Arabic*. Leiden / Nova York / Colònia: Brill

CRUZ HERRERA, M. del Pilar (1997): *La formación de gentilicios, pseudogentilicios y otros dictados tópicos en las comunidades de Madrid y Castilla-La Mancha*. Tesis doctoral. Universidad Autónoma de Madrid.

DALLA = Academia de la Llingua Asturiana (2000): *Diccionariu de la Llingua Asturiana*. <<https://diccionariu.alladixital.org/>> [consulta: 15.11.2024]

DAMETO, Joan (1632): *La historia general del Reyno Balearico*. Mallorca: Gabriel Guasp.

DAndolz = Andolz, Rafael (1984): *Diccionario aragonés*. Saragossa: Editorial Librería General.

DCECH = Coromines, Joan; Pascual, José A. (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols. Madrid: Editorial Gredos.

DCELC = Coromines, Joan (1954): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vols. Madrid: Editorial Gredos.

DCVB = Alcover, Antoni. M.; Moll, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, Palma <<https://dcvb.iec.cat/>> [consulta: 15.11.2024]

DECat = Coromines, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols. Barcelona: Curial Edicions Catalanes <<https://decat.iec.cat/>> [consulta: 15.11.2024]

JOSEP MARTINES PERES

DEscrig (1851) = Escrig, Josep (1851): *Diccionario valenciano-castellano*. València: Imprenta de J. Ferrer de Orga.

DFerrerPastor = Ferrer Pastor, Francesc (1985): *Diccionari general*. València: Impremta Ferra.

DGLV = Real Acadèmia de Cultura Valenciana (2010): *Diccionari general de la llengua valenciana*. <<https://diccionari.llenguavalenciana.com/general/>> [consulta: 15.11.2024]

DiCCA-XV = Lleal, Coloma (dir.) (2023): *Diccionari del castellà del segle xv a la Corona d'Aragó*. <ghcl.diccaxv@gmail.com> [consulta: 15.11.2024]

DIÉGUEZ, Maria Àngels (2002): *Clams i crims en la València medieval segons el «Llibre de Cort de Justícia» (1279-1321)*. Alacant: Universitat d'Alacant.

DIÉGUEZ, Maria Àngels; FERRAGUT, Concha (eds.) (2011): *El Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi (1263- 1265)*. València: Universitat de València.

DIIFV = Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (1995): *Diccionari valencià*. València: Generalitat Valenciana / Editorial Bromera.

DIVA = *Diccionari de la Vall d'Albaida*. 2015 <https://ieva.info/diva/index.php?title=P%C3%A0gina_d%27inici_Punxa_sobre_la_lletra_o_busca_la_paraula> [consulta: 15.11.2024]

DLE = Real Academia Española (2014): *Diccionario de la lengua española*, Madrid. <<https://dle.rae.es/>> [consulta: 15.11.2024]

DLlombart = Llombart, Constantí (1887): *Diccionario valenciano-castellano*. València: Librería de Pascual Aguilar.

DMartíGadea = Martí Gadea, Joaquim (1891): *Novísimo diccionario general valenciano-castellano*. València: Imprenta de José Canales Roma.

DNV = Acadèmia Valenciana de la Llengua (2014): *Diccionari Normatiu Valencià*, València. <<https://www.avl.gva.es/lexicval/>> [consulta: 15.11.2024]

DPla = Martines, Josep (1998): *El «Diccionario Valenciano» de Josep Pla i Costa (1817-1890).Descripció i edició*. Alacant: Diputació d'Alacant.

DPLP = *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*. <<https://dicionario.priberam.org/>> [consulta: 15.11.2024]

DRAG = González González, Manuel (dir.): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. <<https://academia.gal/diccionario>> [consulta: 15.11.2024]

El Bou = Pérez Sánchez, Josep (1885-1886): *El Bou. Semanari semanari satíric, polític, independent*. Elx.

Endize = Nagore, Franchó (dir.) (1999): *Endize de bocables de l'aragonés seguntes os repertorios lesicos de lugares y redoladas de l'Alto Aragón. «Tresoro d'a Luenga Aragonesa»*. 4 vols. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.

ESCOBEDO Rodríguez, Antonio (2003): *Vocabulario almeriense*. Almeria: Intituto de Estudios Almerienses.

Exemplario: Traducció castellana, anònima, del *Directorium vitae humanae*, versió prèvia al llatí dels relats perses del *Kalila e Dimna* realitzada per Giovanni de Capua (segle XIII). Editada a Saragossa per Paulo Hurus, el 1493. Biblioteca Nacional de Madrid, i-1994. *DiCCA-xv*.

JOSEP MARTINES PERES

FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1986): «La configuració lingüística del País Valencià després de la conquesta jaumina». En Corriente, Federico *et al.* (eds.): *Las lenguas prevalencianas*. Alacant: Universitat d'Alacant, 81-91.

FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1989): «La formació històrica del valencià». En Ferrando, Antoni (ed.): *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986), VIII. Àrea 7. Història de la Llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana, 399-442.

FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2010): «De Xarq al-Andalus a Regne de València. La situació lingüística i sociolingüística de les terres valencianes al segle XIII». En Colón, Germà; Gimeno, Lluís (eds.): *La llengua catalana en temps de Jaume I*. Castelló: Fundació Germà Colón, 97-144.

FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2023): «Els orígens històrics del valencià». *Revista Valenciana de Filologia*, 7, 89-175.

FERRANDO FRANCÉS, Antoni; NICOLÀS AMORÓS, Miquel (2011): *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial UOC.

fuertescusa.org. *Diccionario*. <<https://fuertescusa.org/0306.php?selcat=210>> [consulta: 15.11.2024]

FUNES MENDOZA, Jorge (1621): *Historia general de aues y animales de Aristoteles Estagerita. Traduzida de latin en romance*. València: Juan Bautista Marçal Impressor.

GALVAÑ, José A.; SALA, Francisco P. (2002): *Aspe: isla lingüística*. Alacant: Diputació d'Alacant.

GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1955): «Contribución al diccionario etimológico e histórico hispánico». *Revista de Filología Española*, 39, 1-4, 105-133.

GARCÍA MOUTON, Pilar (2003): «Los nombres del murciélago en los atlas regionales». *Quaderni di semantica: rivista internazionale di semantica teorica e applicata*, 27, 1-2, 289-300.

GARCÍA MOUTON, Pilar (2006): «Mapas y textos: algunos zoónimos en el ALEANR». En Enguita Utrilla, José M^a (ed.): *Jornadas sobre la variación lingüística en Aragón a través de los textos*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 319-330.

GARCÍA SORIANO, Justo (1932): *Vocabulario del dialecto murciano: con un estudio preliminar y un apéndice de documentos regionales*. Madrid: C. Bermejo, impresor.

GARGALLO GIL, José Enrique (2004): *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz*. Madrid: Editorial CSIC.

GAVIDIA MURCIA, Amparo (2011): *Diccionario Munerense*. Albacete: Diputación de Albacete.

GESNER, Johann Matthias (17742): *Scriptores rei rusticae veteres latini*. Leipzig: Sumtibus Caspari Fritsch.

GIMENO, Lluís (1995): «L'adstrat aragonès en un document castellonenc del segle XIV». En Colomina, Jordi (ed.): *Llengües en contacte als regnes de València i Múrcia (segles XIII-XIV)*. Alacant: Universitat d'Alacant, 79-98

GÓMEZ ORTÍN, Francisco (1991): *Vocabulario del noroeste murciano*. Múrcia: Academia Alfonso x el Sabio.

GUILLÉN, José (1974): *El habla de Orihuela*. Oriola: Caja Rural Central.

GUINOT, Enric (1999): *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*. València: Eliseu Climent.

JOSEP MARTINES PERES

GUINOT, Enric (2002): «El repoblament aragonés: colonització i llengües (segles XII-XIII)». *Caplletra*, 32, 85-94.

GUINOT, Enric (2022): «El mite de l'indígena primitiu. Història enfront de ficció entorn de la colonització feudal del regne de València en el segle XIII». *Imago Temporis. Medium Aevum*, 16, 489-517.

GULSOY, Joseph (1989): «La contribució del *Diccionari Etimològic Català (DECat)* de Joan Coromines a la història del lèxic romànic». En Kremer, Dieter (ed.): *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, 4. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 385-392. Reeditat en Gulsoy, Joseph (2001): *Estudis de filologia valenciana: escrits seleccionats*, ed. d'Antoni Ferrando. València: Universitat de València.

GULSOY, Joseph (2024): *El vocabulario de Enguera y la Canal de Navarrés*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.

HERNÁNDEZ CARRIÓN, Emiliano (2004): *Palabra de calle. El léxico de Jumilla*. Múrcia: Academia Alfonso x el Sabio.

HERRERA, María Teresa; GONZÁLEZ DE FAUVE, María Estela (eds.) (1997): *Traducción del «Libro de recetas» de Gilberto*. Madrid: Biblioteca Palacio.

HUERTA TEJADAS, Félix (1956): *Vocabulario de las obras de Don Juan Manuel*. Madrid: Real Academia Española.

IBARRA, Antonia (1996): *Materiales para el habla de Lorca*. Murcia, Universidad de Murcia.

IECAJA = Instituto de Estadística y Cartografía de Andalucía. *Nomenclátor Geográfico de Andalucía*. <<http://www.ideandalucia.es/nomenclator/buscador.jsp?lang=esp>> [consulta: 15.11.2024]

Isaies = Weber, Robert; Gryson, Roger (eds.) (2007): *Biblia sacra vulgata*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

LACARRA, María Jesús (2004): «El *Exemplario contra los engaños y peligros del mundo* y la imprenta zaragozana». *Archivo de Filología Aragonesa*, 59-60, 2, 2003-2020.

LAZAR, Moshe et al. (1994): *Biblia Romanceada. Ms. Real Academia de la Historia 87. Edition, study and notes*. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies.

LEMUS RUBIO, Pedro (1933): *Aportaciones para la formación del vocabulario panocho, o del dialecto de la huerta de Murcia*. Murcia: Imprenta provincial.

LLAct = Men Loyer, Jeannick Le (2002-2009): *Léxico del leonés actual*. León: Centro de Estudios e Investigación «San Isidoro». <<https://lla.unileon.es/>> [consulta: 15.11.2024]

LLATAS, Vicent (1959): *El habla del Villar del Arzobispo y su comarca*. València: Institució Alfons el Magnànim.

LOMMATZSCH, Ernestus (ed.) (1903): *Flavius Vegetius Renatus. Digestorum artis mulomedicinae libri*. Leipzig: Bibliotheca Teubneriana. <<https://digiliblt.uniupo.it/>> [consulta: 15.11.2024]

MALKIEL, Yakov (1951a): «Some Names on the Bat in Ibero-Romance». *Hispanic Review*, 19, 3, 238-263.

MALKIEL, Yakov (1951b): «Some Names on the Bat in Ibero-Romance». *Hispanic Review*, 19, 4, 323-340.

MANTECÓN SÁEZ, Gonzalo (2000-2024): *Villar de Cañas. Vocabulario*. <<https://www.villardecanas.es/gonz1/voab.htm>> [consulta: 15.11.2024]

MARTINES LLINARES, Joan de Déu (2024): *El lèxic de la natura en les narracions d'Enric Valor*. Berlín: Peter Lang.

JOSEP MARTINES PERES

MARTINES, Josep (2000): *El Valencià del segle XIX: estudi lingüístic del «Diccionario valenciano» de Josep Pla i Costa*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

MARTINES, Josep (2011): «Punxar i família, mossarabismes del català». *Caplletra*, 51, 204-235.

MARTINES, Josep (2012a): «Història del lèxic i contacte de llengües. El català i l'aragonès al País Valencià a l'edat mitjana: un tast lèxic». En Claveria Nadal, Glòria *et al.* (eds.): *Historia del léxico: perspectivas de investigación*. Madrid / Frankfurt: Iberoamericana / Vervuert Verlag, 127-166.

MARTINES, Josep (2012b): *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del «Diccionario valenciano» de Josep Pla i Costa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

MARTINES, Josep (2022): «Lexical borrowings on the table and in the dictionary: *figatell*, from Italy to Valencia, passing through Mallorca (?)». En Freixa, Judit *et al.* (eds.): *Dictionarization of Catalan neologisms*. New York / Berlin: Series Catalan Studies of Peter Lang International Academic Publishers, 249-292.

MARTINES, Josep (2024). «History of the Catalan Lexicon». En Loporcaro, Michele (ed.): *Oxford Encyclopedia of Romance Linguistics (part of Oxford Research Encyclopedia of Linguistics ed. by M. Aronoff)*. Oxford University Press. <<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.465>> [consulta: 15.11.2024]

MARTÍNEZ SEVILLA, José (1993): *¡Ira chacha! Segunda parte. El lenguaje de Ayora y su anécdota*. Ayora.

MATEO PALACIOS, Ana (2014): *Estudio y edición de «Las vidas de los santos religiosos de Egipto» traducidas por Micer Gonzalo García de Santa María*. Tesis doctoral. Universitat de Saragossa.

MATEO PALACIOS, Ana (2015): *Las vidas de los sanctos religiosos de Egipto traducidas por micer Gonzalo García de Santa María. Estudio y edición*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.

MILÁN, Luis (1561 [1874]): *El cortesano*. Madrid: Aribau.

MIQUEL I PLANAS, Ramon (ed.) (1917): *Trotula de Mestre Johan. Speculum. Flos del tresor de beutat. Thesaurus pauperum (Manuscrit de València)*. Barcelona: Miquel-Rius (Recull de Textes Catalans Antichs).

MOLINER, Juan Carlos; VÁZQUEZ, Ignacio (2012): «La confluencia de aragonés, castellano y catalán en el habla de Fuente la Reina, comarca del Alto Mijares (Castellón)». *Alazet*, 24, 107-140.

MOMPÓ, Francesc (2009): «El llenguatge col·loquial en la meua obra». En Casanova, Emili; Garcia Frasset, Gabriel: *Els escriptors valencians i la llengua literària*. Gandia: CEIC Alfons el Vell.

MORA, Àngel; FEDOROWICK, Larry; REYES, Joaquín (2024): *El Bienhablao. Repertorio de vocablos (La Manchuela)*. <<http://www.elbienhablao.es/diccionario.php>> [consulta: 15.11.2024]

NEBOT CALPE, Natividad (1994): «Nombres de animales en el habla del Alto Mijares y del Alto Palancia (Castellón) artrópodos, gusanos y moluscos; anfibios y reptiles; alimañas y otros mamíferos silvestres». *Archivo de Filología Aragonesa*, 50, 155-197.

NIETO BALLESTER, Emilio (2010): «Las Udrias: cuestiones metodológicas y prácticas sobre zoonimia en la toponimia a partir de algunos ejemplos de la provincia de Palencia». En Cano González, Ana María (coord.): *Homenaxe al profesor Xosé Lluis García Arias Xosé Lluis García Arias*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana, 689-700.

JOSEP MARTINES PERES

NTLLE = Real Academia Española (2001): *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe. <<https://apps.rae.es/ntlle/SrvltGUISalirNtlle>> [consulta: 15.11.2024]

NTV = *Nomenclàtor Toponímic Valencià*. Acadèmia Valenciana de la Llengua / Institut Cartogràfic Valencià. <<https://geontv.gva.es/?locale=ca>> [consulta: 15.11.2024]

OnCat = Coromines, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, 8 vols. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. <<https://oncat.iec.cat/>> [consulta: 15.11.2024]

OROVAL TOMÀS, Víctor (1986): «Onomàstica de Carcaixent». En Rosselló, Vicenç M.; Casanova, Emili (eds.): *Xé Col·loqui general de la Societat d'Onomàstica. 1r d'Onomàstica Valenciana (València, 29 i 30, III, 1985)*. València: Universitat de València, 177-209.

ORTOLÀ, Josep Maria (1970): *El tio del Canadà*. Ed. de Josep Marian de Déu i Josep Sanchis Carbonell, *Sainets de Josep Maria Ortola*, 1994, 85-164.

ORTUÑO PALAO, Miguel; ORTÍN MARCO, Carmen (1999): *Diccionario del habla de Yecla*. Yecla: Ayuntamiento de Yecla.

PALDC = Veny, Joan (2007-2023): *Petit Atles Lingüístic del domini català*, 9 vols. Barcelona, Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans. <<https://aldc.espais.iec.cat/mapes/volum-i/petit-atles-linguistic-del-domini-catala/>> [consulta: 15.11.2024]

PENSADO FIGUEIRAS, Jesús (2012): *El códice Zabálburu de medicina medieval: edición crítica y estudio de fuentes*. Tesis doctoral. Universidade da Coruña.

PENSADO, José Luis 1961-1962): «Aportaciones lexicográficas al *Exemplario contra los engaños y peligros del mundo*». *Archivo de Filología Aragonesa*, 12-13, 265-69

PÉPIN, Roger (ed.) (1950): *Quintus Serenus (Serenus Sammonicus). Liber medicinalis*. Paris: Presses universitaires de France

PÉREZ DE VALDIVIA, Diego (1585): *Aviso de gente recogida*. Barcelona: Jerónimo Genovés.

PINEDA GALINDO, Dora María (2018): *Quintus serenus sammonicus. Introducción, traducción, estudio y notas del «Liber medicinalis»*. Tesis doctoral. Facultad de Filosofía y Letras, UNAM.

PLA MOMPÓ, Vicent (1930): *¿A miches? Ni en la dona*. València: Nostra Novela.

PONSODA, Joan (1996): *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*. Alcoi: Editorial Marfil.

QUIJANO RESTA, Emilio (2003): *Lexicario paleteño*. Villapalacios.

RATRM = González Blanco, Antonino; García García, Inmaculada (1998): *Repertorio alfabético de la toponimia de la región de Murcia*. Murcia: Editum.

Real Academia Española (1726-1739): *Diccionario de autoridades*. Madrid. <<https://apps2.rae.es/DA.html>> [consulta: 15.11.2024]

RECASENS, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català: assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle xx*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

RECASENS, Daniel (2017): *Fonètica històrica del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

JOSEP MARTINES PERES

Recetario de Gilberto, còpia de 1471, probable adaptació del *Thesaurum pauperum*, de Petrus Hispanus. Manuscrit de la Biblioteca de Palacio de Madrid, mss. II3063. *DiCCA-XV*.

REW = Diez, Friedrich (1887): *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*. Bonn: Bei Adolph Marcus.

ROCHA PEREIRA, M. Helena da (ed.): *Obras médicas de Pedro Hispano*. Coimbra: Acta Universitatis Conimbricensis.

RUBIO VELA, Agustín (1985): *Epistolari de la València medieval*, I. València: Institut de Filologia Valenciana.

RUBIO VELA, Agustín (1998): *Epistolari de la València medieval*, II. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

RUBIO, Agustín; RODRIGO, Mateu (1997): *Antroponímia valenciana del segle XIV. Nòmines de la ciutat de València (1368-1369 i 1373)*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

RUÍZ MARÍN, Diego (2007): *Vocabulario de las hablas murcianas. El español hablado en Murcia*. Murcia: Diego Marín Librero Editor.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1956a): «Els parlars romànics anteriors a la Reconquesta de València i Mallorca». En Badia, Antoni *et al.* (eds.): *VII Congrès International de Linguistique Romane, 1953. Actes et Mémoires*, 2. Barcelona: Abadía de San Cugat del Vallès, 447- 482; reproduït en Sanchis Guarnier, Manuel (1961).

SANCHIS GUARNER, Manuel (1956b): «Los nombres del murciélago en el dominio catalán». *Revista de Filología Española*, 40, 91-125.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1960a): «El mozárabe peninsular». En *Enciclopedia lingüística hispánica*, 1. Madrid: CSIC, 293-342.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1960b): *La llengua dels valencians*. [s.n.]

SANCHIS GUARNER, Manuel (1961): *Els parlars romànics anteriors a la Reconquesta de València i Mallorca*. València: Institució Alfons el Magnànim.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1967): *La llengua dels valencians*. València: Lavínia.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1978): *La llengua dels valencians*. València: Eliseu Climent.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1980): *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.

SANTONJA, Josep Lluís; CABANES, Vicent (2021): *Llibre de la cort del justícia Pere Penedés (Alcoi, 1320)*. Alcoi: Arxiu Municipal d'Alcoi.

SEGURA, Carles (2003): *Una cruïlla lingüística. Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*. Alacant: Universitat d'Alacant.

SEMPERE MARTINEZ, Juan Antonio (1995): *Geografía lingüística del murciano con relación al substrato catalán*. Murcia: Academia Alfonso x el Sabio.

SERNA, José S (2006): *Cómo habla La Mancha: diccionario manchego*. Albacete: Grupo Altabán, D.L.

SERRANO BOTELLA, Ángel (1986): *El Diccionario Icue. Habla popular de Cartagena*. Murcia: Mediterráneo.

SILVESTRE, Aureli (ed.) (2008): *El llibre d cort del Justícia de València (1280-1298)*. València: Universitat de València.

JOSEP MARTINES PERES

SOLER MOLINA, Abel (2022): «El nom de Moraira». En Acadèmia Valenciana de la Llengua, *Actes de la XIV Jornada d'Onomàstica de l'AVL / 48é Col·loqui de la Societat d'Onomàstica Talassonímia i didàctica de l'onomàstica. Alacant 2021*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 189-201.

SOLER, José M. (2003): *Diccionario villenero*. Alacant: Diputació d'Alacant.

TALAVERA, Fray Hernando de (1487): *Católica impugnación*. Ed. de Francisco Martín Hernández. Barcelona: Juan Flors, Editor, 1961.

Thesoc = *Thesaurus occitan (Thesoc)*. Base de données linguistiques. Universitat de Niça. <<http://thesaurus.unice.fr/>> [consulta: 15.11.2024]

TLHA = Alvar Ezquerria, Manuel (2000): *Tesoro léxico de las hablas andaluzas*. Madrid: Arco Libros.

TLV = Guardiola, Maria Isabel. *Tresor lexicogràfic valencià (1543-1915)*. Alacant: Universitat d'Alacant (en elaboració).

TOLEDO, Abraham de (1250): *Moamín. Libro de los animales que cazan*. Ed. d'Óscar Perez. Madrid: Universidad Complutense, 2003.

TORMO COLOMINA, Josep (1999): «L'Atles lingüístic del valencià meridional i alacantí (ALVA)». *Caplletra*, 26, 153-70.

TORRÓ ABAD, Josep (ed.) (2009): *Llibre de la cort del Justícia de Cocentaina (1269-1290)*. València: Universitat de València.

TValMerid = Carbonell i Cortés, Ovidi; Tormo i Colomina, Josep; Colomina i Castanyer, Jordi (2011): *Tresor del valencià meridional: diccionari temàtic i fraseològic*. Alacant: Diputació d'Alacant.

VENY, Joan (1991): «Petges aragoneses en els dialectes catalans meridionals». En Veny, Joan: *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries, 97-114.

VENY, Joan (2002): «Sobre el valencià gemecar 'gemegar'». *Caplletra*, 32, 143-156.

Vida de los sanctos religiosos de Egipto, traducció de Gonzalo García de Santa María de la *Historia monachorum*, atribuïda a Rufino de Aquileia (segle IV), impresa a Saragossa per Juan Hurus, ca. 1488. Incunable de la Hispanic Society of America, Nova York, editat conjuntament amb la traducció del *Vita Patris*, de sant Jeroni. DiCCA-xv.

VIDALLER TRICAS, Rafael (1989): *Dizionario sobre especies animales y bexetals en o vocabulario altoaragonés*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.

YEYES DESCALZO, Feliciano A. (2008²): *Diccionario del lenguaje histórico y del habla popular y vulgar de la comarca Requena-Utiel*. Requena: Centro de Estudios Requenenses.